

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
CZU: 903"638"(282.247.314)(043)

BĂȚ MIHAIL

**REGIUNEA NISTRULUI MIJLOCIU
ÎN SECOLELE XI-III A. CHR.**

Specialitatea 613.01 – Arheologie

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Chișinău 2022

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie al Facultății de Istorie și Filozofie, Universitatea de Stat din Moldova

Conducător științific:

Zanoci Aurel, doctor în istorie, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

Sîrbu Valeriu, doctor în istorie, cercetător științific gr. I, profesor universitar, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București (România)

Ailincăi Sorin-Cristian, doctor în istorie, cercetător științific gr. I, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea (România)

Componența Consiliului științific specializat:

1. **Sava Eugen**, *președinte*, doctor habilitat în istorie, conferențiar universitar
2. **Matveev Sergiu**, *secretar științific*, doctor în istorie, conferențiar universitar
3. **Postică Gheorghe**, doctor habilitat în istorie, profesor universitar
4. **Rustoiu Aurel**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific (România)
5. **Munteanu Octavian**, doctor în istorie, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la **1 iulie 2022, ora 14:00**, în ședința Consiliului științific specializat **D 613.01-22-19** de la Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, str. Alexei Mateevici 60, MD-2009, blocul central, et. 5, aud. 530).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la biblioteca Universității de Stat din Moldova (str. Alexei Mateevici 60, blocul central, et. 2) și pe pagina web a ANACEC.

Rezumatul a fost expediat la **25 mai 2022**.

Secretar științific al Consiliului științific specializat,

Matveev Sergiu,

doctor în istorie, conferențiar universitar

Conducător științific,

Zanoci Aurel,

doctor în istorie, conferențiar universitar

Autor

Băț Mihail

CUPRINS

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI.....	6
1. ISTORICUL CERCETĂRII ȘI ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI	6
1.1. Istoricul cercetărilor arheologice de teren.....	6
1.2. Istoriografia problemei	7
2. BAZINUL NISTRULUI DE MIJLOC ÎN PERIOADA CUPRINSĂ ÎNTRE A DOUA JUMĂTATE / SFÂRȘITUL SECOLULUI XII A. CHR. ȘI SECOLUL VII A. CHR.....	10
2.1. Cultura Holercani – Hansca.....	11
2.1.1. Așezări.....	11
2.1.2. Materialul arheologic.....	11
2.2. Cultura Cozia – Saharna	11
2.2.1. Așezări.....	11
2.2.2. Descoperiri funerare	13
2.2.3. Materialul arheologic.....	14
2.3. Cultura Basarabi – Șoldănești	15
2.3.1. Așezări.....	15
2.3.2. Descoperiri funerare	16
2.3.3. Materialul arheologic.....	16
2.4. Reper cronologice	17
3. REGIUNEA NISTRULUI MIJLOCIU ÎN SECOLELE VI – III A. CHR. CULTURA GETICĂ.....	18
3.1. Așezări	18
3.2. Descoperiri funerare	22
3.3. Materialul arheologic	22
3.4. Reper cronologice	25
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	26
BIBLIOGRAFIE	29
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI.....	31
ADNOTARE.....	32
АННОТАЦИЯ.....	33
ANNOTATION	34

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. În regiunea de silvostepă a spațiului est-carpatic, pe parcursul epocii fierului, au evoluat un șir de comunități umane, reprezentate de culturile Chișinău – Corlăteni, Holercani – Hansca, Cozia – Saharna, Basarabi – Șoldănești, getică și Poienești – Lucașeuca. De regulă, siturile atribuite acestor culturi sunt concentrate în zonele de podiș, în special, în preajma unor râuri, cum ar fi Nistrul, Răutul, Prutul, Siretul ș.a.

Printre teritoriile populate de comunitățile din epoca fierului – atât după numărul de situri, cât și după gradul de cercetare – se evidențiază regiunea Nistrului Mijlociu, unde atestăm o concentrare considerabilă de fortificații, așezări deschise și necropole. Ca urmare a cercetărilor arheologice din a doua jumătate a sec. XX, dar, mai ales, a celor efectuate în perioada anilor 2001-2021, s-a stabilit că această regiune a fost locuită începând cu a doua jumătate / sfârșitul sec. XII a. Chr. și până la sfârșitul sec. III a. Chr. Materialele arheologice confirmă prezența unor comunități umane, reprezentate de un șir de culturi arheologice: Holercani – Hansca, Cozia – Saharna; Basarabi – Șoldănești și traco-getică (Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974; Kašuba, Haheu, Levițki 2000; Kašuba 2000a; Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008; Niculiță, Nicic 2014; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b ș.a.). Pe parcursul acestor perioade, comunitățile din regiune au fost antrenate într-un șir de procese culturale cu conexiuni la regiunile limitrofe din Europa Centrală, Peninsula Balcanică și nordul Mării Negre, rezultatele acestora fiind documentate arheologic prin prezența diferitor categorii de „importuri”. Astfel, în urma cercetărilor arheologice, realizate până în prezent, s-a acumulat o bogată bază documentară cu referire la habitatul, îndeletnicirile, relațiile comerciale, practicile funerare etc. ale acestor comunități din regiunea Nistrului Mijlociu, care necesită o sistematizare și o analiză pertinentă. Importanța unei noi abordări rezidă și în posibilitățile actuale, când, de rând cu metodele tradiționale specifice arheologiei, pot fi utilizate și metodele interdisciplinare.

Cadrul cronologic. Limita cronologică inferioară (a doua jumătate / sfârșitul sec. XII a. Chr.) este determinată de data apariției în bazinul Nistrului de Mijloc a siturilor specifice perioadei timpurii a epocii fierului, iar cea superioară (sfârșitul sec. III a. Chr.) – de încetarea locuirii getice, care se manifestă din punct de vedere arheologic prin distrugerea și/sau părăsirea siturilor de habitat. În ceea ce privește limita cronologică inferioară (sec. XI a. Chr.), enunțată în titlul lucrării de față, ținem să precizăm că, la momentul aprobării temei de doctorat, începuturile manifestărilor culturale de tip Holercani – Hansca erau plasate la sfârșitul sec. XII / începutul sec. XI a. Chr., iar perioada lor de existență – în intervalul sec. XI – X a. Chr. (Levițki 1994). Însă în ultimii ani, limita inferioară a acestui orizont a fost coborâtă până către mijlocul sec. XII a. Chr. (Niculiță, Zanoci, Băț 2016a). Prin urmare, includerea în teză a perioadei *a doua jumătate / sfârșitul sec. XII a. Chr.*, implicit modificarea limitei inferioare a cadrului cronologic, reprezintă o abordare *ipso facto* necesară și este justificată de relevanța cronologică a noilor date arheologice, colectate pe parcursul ultimilor cinci ani.

Cadrul geografic. Spațiul cercetat cuprinde partea centrală a bazinului Nistrului de Mijloc¹, în special, malul drept al fluviului (actualele raioane Șoldănești și Rezina), precum și o fâșie de pe malul stâng (parțial raioanele Camenca și Râbnița). Plecând de la distribuirea siturilor arheologice din epoca fierului, în regiunea Nistrului Mijlociu au fost demarcate convențional trei microzone: Nistru – Ciorna, Saharna, Horodiște – Țipova.

Analiza și compararea informațiilor disponibile la începutul cercetării de doctorat au relevat un grad diferit de cunoaștere a vestigiilor arheologice grupate în cele trei microzone

---

¹ În titlu și în cuprinsul lucrării/rezumatului este utilizată sintagma „regiunea Nistrului Mijlociu”, care este mai uzuală și mai frecvent utilizată în publicațiile cu caracter arheologic (Kašuba, Haheu, Levițki 2000; Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b ș.a.).

menționate mai sus. Reunirea descoperirilor într-o prezentare sistematizată și integrală rămânea un deziderat nerealizat în cercetarea evoluției comunităților umane, care au locuit compact în acest teritoriu în intervalul de timp cuprins între a doua jumătate / sfârșitul secolului XII a. Chr. și secolul III a. Chr. Prin urmare, **scopul principal al lucrării constă în cercetarea integrată a vestigiilor epocii fierului din cele trei microzone ale regiunii Nistrului Mijlociu, utilizând o abordare interdisciplinară, bazată pe tehnice și metodele actuale de studiu ale arheologiei peisajului.** O atenție particulară în cadrul lucrării de doctorat a fost acordată datelor acumulate în ultimele două decenii la siturile din microzona Saharna. Această opțiune de cercetare este susținută și justificată de faptul că regiunea în cauză s-a bucurat, în ultimele două decenii, de ample investigații arheologice, iar în procesul cercetării, au fost validate prin investigații arheologice tradiționale o serie de rezultate obținute prin metode non-invasive.

Pentru realizarea scopului au fost stabilite următoarele **obiective ale cercetării:** **1)** Cartarea și actualizarea bazei de date a siturilor epocii fierului din bazinul Nistrului de Mijloc; **2)** Realizarea analizelor spațiale SIG, în scopul descrierii dinamicii comunităților umane din epoca fierului în diferite condiții de mediu; **3)** Analiza procesului de formare a sistemului de așezări din arealul dat; **4)** Identificarea trăsăturilor specifice ale amenajărilor de habitat ale epocii fierului din arealul de lucru; **5)** Analiza materialului arheologic din structurile de habitat; **6)** Studierea și evidențierea trăsăturilor specifice ale comportamentului funerar; **7)** Ajustarea unor secvențe cronologice din evoluția acestor comunități și identificarea de noi posibilități de datare prin combinarea informațiilor cronologice, furnizate de datele radiometrice, cu cele oferite de cronologia importurilor; **8)** Elucidarea relațiilor de schimb și a circulației bunurilor aparținând comunităților din această regiune și lumea greacă, celtică și scitică.

Ipoteza de cercetare. Plecând de la informațiile disponibile despre distribuția descoperirilor arheologice din arealul de lucru, ipoteza de cercetare prevede că evoluția habitatului din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu reprezintă un proces organizat în zone geografice (microzone), condiționat de predispozițiile spațiale ale comunităților umane, de avantajele oferite de mediu și de fenomenele culturale din regiunile limitrofe, dar, totodată, determinat de un șir de caracteristici comune pentru fiecare etapă a evoluției.

Baza documentară. Lucrarea de doctorat a fost elaborată în baza rezultatelor investigațiilor arheologice din regiunea Nistrului Mijlociu, la care autorul a luat parte, începând cu anul 2002, fiind membru al echipei de cercetare, coordonate de profesorii I. Niculiță și A. Zanoci. Acest cadru al cercetării a fost decisiv în formarea bazei de documentare a prezentei lucrări de doctorat, subsemnatul beneficiind de acces permanent la rezultatele investigațiilor de teren. În procesul de documentare, a fost posibilă consultarea unor serii de descoperiri și informații inedite din zona de lucru, dar, poate, cel mai important aspect fiind publicarea acestora în coautorat sau permisiunea de utilizare a noilor date în cercetările proprii. De asemenea, pentru cercetare au fost accesibile materialele arheologice, provenite din spațiul investigat, păstrate în fondurile instituțiilor de profil. Baza documentară a fost lărgită și ca urmare a proiectelor comune de cercetare, inițiate de Laboratorul de Cercetări Științifice „Tracologie” (în prezent, Centrul de Arheologie „Ion Niculiță”) cu instituții de profil din Republica Moldova, România și Germania. Una din particularitățile procesului de colectare, analiză și interpretare a datelor se referă la posibilitățile limitate ale bazei tehnico-materiale a infrastructurii de cercetare din Republica Moldova. Prin urmare, demersul interdisciplinar al cercetării a fost asigurat, de cele mai multe ori, prin parteneriate cu instituții de peste hotare.

Metodologia cercetării științifice. Pornind de la obiectivele trasate și de la posibilitățile existente, în procesul cercetării au fost utilizate atât metode tradiționale ale cercetării arheologice, cât cele interdisciplinare, precum metoda tipologică, metoda comparativă (a analogiilor), metoda statistică, metoda geostatistică, metoda geofizică de prospectare, metoda fizico-chimică, metoda antropologică, metoda carbonului radioactiv etc.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este expusă actualitatea și importanța problemei abordate, sunt formulate scopul și obiectivele cercetării, sunt prezentate principalele metode de cercetare. De asemenea, sunt oferite date generale despre limitele cronologice și geografice ale lucrării, precum și despre baza documentară a cercetării.

1. ISTORICUL CERCETĂRII ȘI ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI

1.1. Istoricul cercetărilor arheologice de teren

Microzona Saharna. Primele situri din epoca fierului din regiunea Nistrului Mijlociu au fost identificate, în spațiul demarcat de către noi, ca microzona Saharna. Aici, începând cu anul 1946, G. Smirnov întreprinde o serie de periegeze, precum și investigații arheologice, reușind să identifice șase fortificații (Saharna Mare, Saharna Mică, Saharna „Hulboaca”, Ofatinți ș.a) și zece așezări deschise („Dealul Mănăstirii”, „Valea Țiglău”, „Valea Grimidon” ș.a.), pe care le atribuie sciților. În 1950, G. Smirnov, împreună cu G. Sergheev, întreprinde investigații arheologice în necropola de la „Țiglău”, unde au fost cercetați 18 tumuli și o înmormântare plană. Cu excepția unor referințe sumare, analiza mormintelor și a inventarului funerar, precum și încadrarea cronologică a necropolei, au fost realizate abia la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX de M. Kașuba și N. Golțeva. În anii 1950 – 1953, G. Smirnov și A. Meljukova vor cerceta șase tumuli din necropola „Gura Hulboacei”. După o pauză de circa un sfert de secol, în anii 1979 – 1980, se revine la cercetările arheologice în microzonă, grație eforturilor depuse de A. Meljukova, la așezările Țahnăuți și Saharna I. Cercetările vor fi reluate abia în anul 1993, când E. Usataia și A. Levinschi întreprind o serie de periegeze și sondaje de mici dimensiuni. Ulterior, în perioada anilor 1998 – 2002, expediția Muzeului Național de Istorie a Moldovei își concentrează eforturile la cercetarea fortificației getice Saharna „La Revechin”.

În anul 2001, în microzona Saharna demarează cercetări arheologice sistematice, realizate de echipa LCS „Tracologie” de la Universitatea de Stat din Moldova. Într-o primă etapă de cercetare (2001 – 2007), investigațiile s-au concentrat la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” și Saharna Mică. În perioada anilor 2008 – 2020, aria de cercetare în microzona Saharna se extinde. Încep cercetări sistematice la situl Saharna „Țiglău” și sunt identificate o serie de fortificații și așezări deschise noi. Un obiectiv important a fost și demararea, începând cu anul 2010, a unei campanii de cercetări interdisciplinare. Debutul este marcat de măsurătorile geofizice efectuate la Saharna Mare. Ulterior, acestea sunt completate de cercetările pedologice, arheozoologice, antropologice, ceramologice și metalografice etc.

Astfel, în urma cercetărilor arheologice, în microzona Saharna la momentul de față au devenit cunoscute 41 de situri arheologice, care se încadrează în epoca fierului.

Microzona Nistru – Ciorna. Debutul cercetărilor de teren în această regiune este marcat de activitatea desfășurată de T.S. Passek. În 1947 cercetătoarea descoperă așezarea de la Solonceni, punctul „Hlinaia”, cercetată în anii 1952 – 1953 de A. Meljukova. În 1952 R. Rozenfel'dt descoperă în tumulii de la Alcedar înmormântări în ciste din piatră, pe care le atribuie culturii Saharna. Merită a fi evidențiată activitatea de cercetare a lui V. Marchevici, care întreprinde un șir de periegeze în bazinul Ciorna, reușind să identifice 41 de situri cu vestigii din epoca fierului. În anii 1954 – 1956, A. Meljukova efectuează investigații arheologice la o așezare și o necropolă din apropierea localității Șoldănești. Vestigiile descoperite au stat la baza identificării variantei răsăritene a culturii Basarabi, denumită de A. Meljukova *grupul local Șoldănești*. Totodată, în anul 1954, agronomul Arhip Celpan a descoperit în preajma localității Mateuți bine-cunoscutul tezaur din piese de aur și argint. La sfârșitul anilor '50 ai sec. XX, N. Chetraru a realizat un șir de cercetări de suprafață și pe malul stâng al Nistrului, fiind identificate fortificațiile getice de la Rașcov și Caterinovca. Cercetările din anii '60 au vizat siturile din preajma satului Mateuți și necropola de lângă Alcedar. În anul

1978 N. Gol'țeva demarează cercetări sistematice la siturile din preajma localității Glinjeni. Cercetările în microzona Nistru – Ciorna continuă în anii '80 – începutul anilor '90 ai secolului trecut. Astfel, în anii 1983 – 1984, I. Hincu semnaleză pe malul stâng al Nistrului un nou sit – cetatea de la Stroiești. În anii 1986 – 1987, cu ocazia unor lucrări edilitare, expediția condusă de O. Levițki desfășoară pe teritoriul raioanelor Rezina și Soldănești o campanie de periegeze, inclusiv la situri din epoca fierului. Cu această ocazie, au loc cercetări arheologice preventive la fortificația Alcedar „La Cordon” și în așezarea Mateuți „La Bașne”. În anii 1988 – 1989, M. Kașuba și T. Șcerbacova întreprind cercetări sistematice în așezarea pluristratificată Alcedar III, în special în sectorul unde erau concentrate vestigiile epocii fierului. În aceeași perioadă, M. Kașuba, împreună cu G. Smirnova, realizează săpături arheologice și în necropola de la Alcedar. La sfârșitul anilor '90 expediția condusă de N. Gol'țeva își concentrează eforturile la cercetarea fortificației Glinjeni II „La Șanț”.

În primul deceniu al secolului XXI, arheologii de la Universitatea de Stat „T.G. Șevcenko” (Tiraspol) descoperă, în apropierea localității Rașcov, două așezări cu vestigii atribuite culturii Holercani – Hansca, precum și așezări și un mormânt de incinerare din perioada getică. În primăvara anului 2016, colaboratorii LCS „Tracologie” realizează noi prospecțiuni arheologice, fiind descoperite trei situri noi – Mihuleni IX, Mihuleni X și Parcani III.

Astfel, în urma cercetărilor arheologice, desfășurate pe parcursul a cca 70 de ani, în microzona Nistru – Ciorna sunt cunoscute 71 de situri arheologice din epoca fierului.

Microzona Horodiște – Țipova. Siturile arheologice din această microzonă, de asemenea, au intrat în vizorul cercetătorilor încă din a doua jumătate a anilor 1940, când au fost întreprinse primele investigații de teren de către G. Smirnov și T. Passek. În această perioadă, au fost identificate două situri fortificate: Horodiște „La Șanț” și Horodiște II. Cu excepția unei periegeze din anul 1967, noi cercetări sunt întreprinse abia în 1992, când O. Levițki semnaleză o nouă așezare – Țipova II. În anul 2013 colaboratorii LCS „Tracologie” întreprind cercetări arheologice în microzona Horodiște – Țipova. Drept urmare, au mai fost descoperite alte opt situri. Recent, în anul 2019, peisajul arheologic din microzona Horodiște – Țipova a început să fie studiat în cadrul unui proiect de cercetare moldo-german, fiind efectuate măsurători magnetometrice, prelevate probe de sol și achiziționate imagini aeriene cu drona.

Astfel, în urma cercetărilor arheologice în microzona Horodiște – Țipova, în prezent sunt repertoriate 14 situri arheologice, care se încadrează în epoca fierului.

Rezumând, în partea centrală a bazinului Nistrului de Mijloc, la momentul de față, pot fi identificate patru orizonturi culturale, fiecare aparținându-i un număr variat de situri:

- Cultura **Holercani – Hansca** – 6 situri (așezări deschise);
- Cultura **Cozia – Saharna** – 61 de situri (9 fortificații; 44 de așezări deschise; 8 necropole);
- Cultura **Basarabi – Soldănești** – 13 situri (11 așezări deschise; 2 necropole);
- Cultura **traco-getică** – 97 de situri (39 de fortificații; 58 de așezări deschise; două morminte).

1.2. Istoriografia problemei

Evoluția istoriografiei problemei abordate în lucrarea de doctorat este segmentată în trei etape convenționale, fiecare dintre ele fiind marcată de momente distincte ale cercetării.

1. Debutul cercetării (1949 – 1960) cuprinde perioada timpurie a analizei vestigiilor arheologice. Această etapă este marcată de publicarea rezumativă sau completă a informațiilor obținute, începând cu anul 1946, precum și de abordarea subiectelor ce au vizat explicarea originii și specificul culturii materiale din zona de cercetare. Un merit incontestabil în faza inițială de valorificare a rezultatelor cercetărilor de teren îi revine lui G. Smirnov, care publică primele informații despre șapte fortificații și zece așezări deschise, pe care le descoperise în regiunea Nistrului Mijlociu. O atenție specială este acordată rezultatelor cercetărilor arheologice din cetatea Saharna Mare. La începutul acestei etape se plasează și contribuțiile

semnate de T. Passek și O. Mel'nikovskaja, care publică informații succinte despre siturile epocii fierului din preajma satelor Solonceni, Țahnăuți, Stohnaia și Horodiște.

Nivelul incipient al explorării regiunii i-a impus pe cercetători să elucideze originea și atribuirea culturală a vestigiilor epocii fierului din spațiul investigat. Soluția identificată a fost asocierea manifestărilor culturale din această regiune cu fenomenul culturii scitice din spațiul nord-pontic, mult mai amplu cercetat la acea perioadă. În consecință, la această etapă, siturile arheologice au fost încadrate în arealul de sud-vest al răspândirii culturii scitice. Prin urmare, nu ar trebui să surprindă prezența în textele primelor publicații a unor sintagme precum *așezare scitică*, *cetate scitică*, *ceramică scitică* etc. Merită amintită, în acest context, încadrarea tezaurului de la Mateuți în categoria pieselor realizate în stilul animalier scitic. În dezacord cu această opinie (exprimată de G. Smirnov și T. Passek) se va poziționa A. Meljukova, care a evidențiat, chiar în prima sa contribuție din 1954, caracterul local al culturilor arheologice din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu. Mai mult ca atât, ea considera că, din punct de vedere cultural și etnic, istoria acestor comunități este mai apropiată de cea a grupurilor din zona de silvostepă a Ucrainei și a triburilor tracice de la sud și sud-vest de Carpați.

2. Contribuții istoriografice în perioada anilor 1961 – 2000. Cea de-a doua etapă în istoriografia temei este caracterizată de o evoluție fluctuantă a cercetării, marcată prin apariția primelor studii de sinteză. Printre problemele abordate de A. Meljukova se evidențiază cele ale cronologiei și originii culturilor Saharna – Solonceni și Basarabi – Șoldănești. Autoarea leagă apariția culturii Saharna – Solonceni în regiunea Nistrului Mijlociu de mișcarea triburilor tracilor de sud din bazinul Dunării Inferioare. Cronologia culturii este plasată în intervalul cuprins între sfârșitul sec. IX și începutul sec. VII a. Chr. (Мельюкова 1979). Referindu-se la cronologia și originea culturii grupului Șoldănești, A. Meljukova o consideră descendentă din cultura premergătoare, atribuită tracilor de nord – Chișinău – Lucașeuca (Chișinău – Corlăteni) și o datează cu a doua jum. a sec. VIII – sec. VI a. Chr. (Мельюкова 1979). Grupul Șoldănești, la rândul său, a stat la baza formării culturii getice din aceste teritorii (Мельюкова 1989). Aspecte privind cronologia manifestărilor culturale din spațiul de lucru se regăsesc în lucrările semnate de G. Smirnova (Смирнова 1977; Смирнова 1985). Vestigiile provenite din regiunea Nistrului Mijlociu au fost reflectate și în lucrările de sinteză semnate de I. Niculiță. Astfel, consolidarea tracilor de nord sub egida geților este verificată de autor prin cartografierea așezărilor din spațiul extracarpat, inclusiv a celor din bazinul Nistrului de Mijloc (Никулицэ 1977; Никулицэ 1987). O fază importantă a cercetării din această perioadă este legată de delimitarea grupului cultural Holercani – Hansca (Levițki 1994). Trebuie menționată și o primă apariție a unei monografii arheologice, dedicate unui sit cu vestigii de tip Cozia – Saharna, Basarabi – Șoldănești și din perioada getică.– Glinjeni II (Гольцева, Камуба 1995).

În cele din urmă, vom stărui asupra unui moment distinct, care marchează finalul acestei etape istoriografice – apariția a două lucrări, care au văzut lumina tiparului pe parcursul anului 2000. Prima contribuție însumează rezultatele cercetărilor efectuate până la începutul anilor '90 ai secolului trecut la siturile perioadei timpurii a epocii fierului (Камуба 2000a). Lucrarea vizează analiza materialelor din două grupuri: cel vestic – Cozia și cel estic – Saharna, pe care autoarea le consideră sincrone în intervalul de timp cuprins între a doua jumătate a sec. X și prima jumătate a sec. VIII a. Chr. Prin urmare, cele 124 de situri repertoriate în spațiul dintre Siret și Nistru aparțin aceluiași fenomen cultural, numit generic de autoare *Cozia – Saharna*. Sintetizând informațiile prezentate în această lucrare, vom evidenția tipologia structurilor arheologice, precum amenajările de habitat și structurile funerare, dar și importanța catalogului descoperirilor funerare, care reunește cu acribie informațiile disponibile la acea etapă. A doua contribuție este o lucrare colectivă, care reunește publicarea colecțiilor de artefacte, descoperite în a doua jumătate a anilor '40 – anii '50 ai secolului trecut cu cele descoperite de autori în anii '80 ai aceluiași secol (Kašuba, Haheu, Levițki 2000). Dintre cele 82 de situri, cunoscute din perioada traco-getică, au beneficiat de o analiză detaliată cele de la Glinjeni „La

Șanț”, Solonceni „Hlinaia”, Ofatinți, Alcedar „La Cordon”, Mateuți „La Bașne”, Mateuți (cetatea și tezaurul din proximitate), Saharna Mare și Saharna Mică.

3. Contribuții istoriografice din perioada anilor 2001 – 2021. Importante jaloane ale cercetării vestigiilor epocii fierului din regiunea Nistrului Mijlociu reprezintă publicarea celor trei monografii (Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008; Niculiță, Niciu 2014; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b), care însumează, pe de o parte, rezultatele investigațiilor arheologice din perioada anilor 2001 – 2016 și republicarea, pe de altă parte, a unor descoperiri mai vechi.

De rând cu aceste studii monografice, pe parcursul anilor 2001 – 2021 au fost elaborate mai multe articole științifice, în care – în mod direct sau tangențial – sunt abordate rezultatele cercetărilor la siturile arheologice din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu. De regulă, acestea se referă la anumite subiecte mai înguste și pot fi divizate în funcție de tematica abordată. Cele mai relevante vor fi prezentate succint în continuare.

Evoluția sistemului defensiv și trăsăturile specifice ale structurilor de fortificație din regiunea Nistrului Mijlociu. Interesul pentru tratarea acestui subiect important al epocii fierului din arealul de lucru a evoluat în funcție de gradul cercetării așezărilor fortificate. Un studiu de referință este dedicat tipologiei și evoluției construcțiilor defensive din spațiul est-carpatic în secolele XII/XI – III a. Chr. (Zanoci 2011). Un stadiu distinct al valorificării noilor descoperiri în cercetarea sistemului defensiv a fost documentarea primei fortificații atribuite culturii Cozia – Saharna din bazinul Nistrului – citadela de la Saharna Mare / „Dealul Mânăstirii” (Niculiță, Zanoci, Băț 2011). Amploarea cercetării arheologice a deschis perspectiva cercetării căilor de acces și de refugiu, oferite de spațiul fortificat (Zanoci, Băț 2020).

Formarea sistemului de așezări din a doua epocă a fierului. Ca urmare a analizelor geospațiale asupra habitatului de pe ambele maluri ale Nistrului, s-a constatat că fortificațiile și așezările ce gravitau în proximitatea lor sunt concentrate în aglomerări de situri, prezente în cele trei microzone identificate. Se relevă faptul că așezările fortificate au fost organizate după principiul intervizibilității (Zanoci, Niculiță, Băț 2019). Acestea aveau menirea să apere așezarea centrală cu funcții de centru rezidențial, efort susținut de cetățile de mici dimensiuni, în calitate de avanposturi în sistemul de apărare și control al teritoriului. În cele din urmă, fortificațiile de dimensiuni mari erau folosite, probabil, în calitate de loc de refugiu pentru comunitățile umane din apropiere (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b).

Practici funerare, descoperiri de oase umane în așezări și statutul social al defuncțiilor. O contribuție substanțială în elucidarea acestui subiect o reprezintă cercetările realizate de M. Kașuba. Într-o serie de studii, cercetătoarea tratează problema înmormântărilor și a descoperirilor de oase umane în așezările culturii Cozia – Saharna. Un aport important în cercetarea practicilor funerare din zona de studiu îl reprezintă republicarea de către M. Kașuba a necropolei de la Saharna „Țiglău” (Kașuba 2014). În baza noilor date, M. Kașuba consideră că limita inferioară a necropolei poate fi coborâtă către cumpăna dintre secolele XI și X a. Chr. sau către anul 1000 a. Chr. Prezintă interes ipoteza enunțată de autoare cu privire la procesul de manipulare și reînhumare a resturilor scheletice umane. Se opinează că, pe lângă modelul standard de înmormântare în necropolă, existau și practici uranice de suspensie a defunctului – pe pomi, platforme de lemn sau în locuri special amenajate. Aceste practici nu sunt specifice doar pentru regiunea Nistrului Mijlociu, fiind întâlnite și la comunitățile de la Dunărea de Jos, în spațiul intracarpatic și Dunărea Mijlocie, precum și în spațiul sud-dunărean (Ailincăi 2015).

Relevanța tipologică și cronologică a unor categorii de descoperiri. Descoperirile cu relevanță tipologică și, mai ales, cele cu valoare cronologică din bazinul Nistrului de Mijloc au atras atenția lui D. Măndescu, care le-a inclus într-o importantă contribuție (Măndescu 2010). Este analizată valoarea cronologică a tezaurului de la Mateuți, fiind considerat sincron cu cel de la Bunești, și sunt datate cu prima jumătate a sec. III a. Chr. La scurt timp după apariția studiului anterior, microzona Saharna furnizează o nouă descoperire-unicat – tezaurul de la Saharna Mare (Niculiță et al. 2011). În anul 2019 este republicat tezaurul de piese de

podoabă de la Mateuți, descoperit fortuit în anul 1954 (Băț, Zanoci, Cojocari 2019). Studiul însumează toate piesele din acest tezaur, incluzând și brățara care nu a fost cunoscută anterior.

O direcție de cercetare cu bune tradiții în comunitatea științifică internațională, dar mai puțin abordată în Republica Moldova, a vizat actualizarea și completarea informației despre o categorie importantă de artefacte arheologice – fibulele. Până în prezent, au fost analizate descoperirile de schemă La Tène timpuriu din fier (Munteanu, Băț, Zanoci 2021) și cele circulare cu capetele răsucite (Iarmulski et al. 2021). O mențiune specială trebuie acordată unei contribuții referitoare la descoperirile cu relevanță cronologică din microzona Saharna (Băț, Zanoci 2021). Impactul acestei cercetări este amplificat de coroborarea datelor cronologice importurilor cu cele obținute recent prin analizele radiometrice.

Structuri arheologice din incinta așezărilor. La acest subiect menționăm studiul exhaustiv referitor la structurile de habitat din spațiul est-carpatic în secolele XII – VIII a. Chr. Din zona noastră de cercetare, au fost incluse 11 descoperiri din microzonele Nistru – Ciorna și Saharna (Kașuba, Zanoci 2010). Într-un alt articol, sunt analizate gropile din prima epocă a fierului din citadela de la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”. Sunt dezbătute teme legate de tipologia, distribuția spațială și funcționalitatea gropilor. S-a observat că, în unele cazuri, gropile sunt grupate în cuiburi, fapt care ar proba existența unor spații pentru depozitare (Zanoci, Băț 2019).

Relații interculturale și schimburi la distanță. O contribuție esențială în stabilirea raporturilor interculturale și a schimburilor comerciale o reprezintă studiile dedicate materialului grecesc, descoperit în mediul barbar. Cele mai multe descoperiri aparțin centrelor Thasos și Heraclea Pontică și sunt încadrate cronologic în intervalul cuprins între sec. IV – prima jumătate a sec. III a. Chr. (Mateevici 2007). În această direcție de cercetare se înscrie un articol recent, care documentează contactele comunităților din microzona Saharna cu alte arii geoculturale, precum mediul colonial grecesc pontic și comunitățile celtice din bazinul carpatic, dar și grupurile scitice din regiunea Nistrului Inferior și de la Dunărea de Jos (Zanoci, Băț 2020b).

Cercetări interdisciplinare și pluridisciplinare. Un moment distinct al cercetării siturilor din regiunea Nistrului Mijlociu îl reprezintă caracterul interdisciplinar și pluridisciplinar al abordării peisajului cultural. Dintre acestea evidențiem rezultate obținute din domeniul analizelor geospațiale (Băț, Asăndulesci 2018), pedologiei, arheozologiei și antropologiei (Nagacevski et al. 2019). Analizele ceramologice au vizat probele de ceramică, descoperite în așezările primei epoci a fierului de la Glinjeni „La Șanț”, Solonceni „Hlinaia”, Saharna Mare „Dealul Mănăstirii” ș.a. (Kaiser et al. 2019; Zanoci et al. 2020). Recent, în intenția de a corobora informațiile cronologice, furnizate de datele radiometrice, cu cele oferite de cronologia importurilor, au fost publicate primele datări radiocarbon pentru siturile din zona cercetată. Conform statisticii bayesiene, s-a reușit îngustarea cronologiei unei secvențe de locuire de pe promontoriul Saharna Mare (Băț, Zanoci 2021). Arheologia experimentală în regiunea Nistrului Mijlociu s-a derulat în contextul unui efort de edificare a unui parc arheologic în aer liber la Saharna „Țiglău”. Astfel, pe lângă cercetarea modelării vaselor ceramice și a modului lor de ardere, proiectul a vizat, în mod special, reconstituirea și incendierea unei locuințe din perioada culturii Cozia – Saharna (Niculiță, Niciu 2014).

2. BAZINUL NISTRULUI DE MIJLOC ÎN PERIOADA CUPRINSĂ ÎNTRE A DOUA JUMĂTATE / SFÂRȘITUL SECOLULUI XII A. CHR. ȘI SECOLUL VII A. CHR.

În perioada timpurie a epocii fierului, regiunea Nistrului Mijlociu a fost populată de numeroase comunități sedentare, ale căror vestigii au fost atribuite mai multor culturi arheologice: Holercani – Hansca (a doua jum. / sf. sec. XII – sec. XI a. Chr.), Cozia – Saharna (sec. X – IX a. Chr.), Basarabi – Șoldănești (sec. VIII – VII a. Chr.).

2.1. Cultura Holercani – Hansca

Cultura Holercani – Hansca face parte din fenomenul cultural al primei epoci a fierului, cu ceramică incizată, cunoscut din valea Dunării până în bazinul Bugului de Sud. Grupul a fost desemnat de O. Levițki (Levițki 1994), iar cercetările ulterioare au demonstrat însă că acest grup se extinde și în regiunea Nistrului Mijlociu (Камыба 2000a; Niculiță, Zanoci, Băț 2016a).

2.1.1. Așezări

Vestigiile atribuite culturii Holercani – Hansca au fost identificate în trei situri din microzona Saharna (Saharna „Țiglău”, Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, Saharna Mică) și trei situri din microzona Nistru – Ciorna (Rașcov XI, Rașcov XII, Solonceni „Hlinaia”). Acestea sunt reprezentate în totalitate de așezări deschise, amplasate pe promontorii înalte, cu versanții abrupti. În stadiul actual al cercetării, având în vedere caracterul limitat al săpăturilor, dar și faptul că ele sunt suprapuse de niveluri de locuire din perioadele ulterioare, este greu a se stabili suprafața reală a acestor așezări. De regulă, existența lor, în cele mai frecvente cazuri, este documentată prin prezența unor structuri arheologice (construcții de suprafață și adâncite în sol, gropi), care conțin vestigiile caracteristice culturii Holercani – Hansca.

2.1.2. Materialul arheologic

Cercetările arheologice la siturile culturii Holercani – Hansca au furnizat informații privind habitatul aferent acestei perioade. Prin urmare, orizontului cu ceramică incizată i-au fost atribuite 22 de structuri arheologice, precum și fragmente de ceramică, descoperite în stratul cultural al așezărilor. Prin numărul de structuri arheologice cercetate, precum și prin varietatea materialelor arheologice, se remarcă situl Saharna Mică. Aici, orizontului cultural cu ceramică incizată i-au fost atribuite vestigiile a cinci structuri arheologice, ale unei vetre, a zece gropi, precum și un variat material ceramic descoperit în stratul cultural. Ceramica de tip Holercani – Hansca, depistată în așezările menționate mai sus, a fost împărțită convențional în două categorii: grosieră și fină. Cea grosieră este reprezentată, în special, de fragmente de oale, iar cea fină – de chiupuri, străchini, cești și cupe. Decorul este compus, de regulă, din brăie alveolate sau continue, proeminente conice, incizii cu linii dispuse orizontal, vertical, oblic sau cu linii văluroase. O descoperire insolită provine din așezarea Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, unde, într-o groapă, pe lângă fragmente ceramice cu decor incizat, a fost descoperit un ac din bronz de tip Ösennadel (Niculiță, Zanoci, Băț 2016a). Piese de acest gen sunt cunoscute în așezările culturii Noua de la Petrușeni și Rotbav. Analogii apropiate sunt atestate pe teritoriul Poloniei, în arealul culturii Pre-Lausitz, unde ele sunt datate în Bz C2-D.

2.2. Cultura Cozia – Saharna

În stadiul actual al cercetărilor, una dintre cele mai documentate în spațiul nostru de lucru rămâne a fi cultura Cozia – Saharna – atât după numărul de situri, cât și după gradul de cercetare. Astfel, acestui orizont cultural îi pot fi atribuite cca 61 de situri, dintre care: nouă fortificații, 43 de așezări deschise și nouă necropole (Камыба 2000a; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b).

2.2.1. Așezări

2.2.1.1. Sistemul defensiv

Fortificațiile atribuite culturii Cozia – Saharna sunt cunoscute în toate cele trei microzone din regiunea Nistrului Mijlociu. Astfel, în microzona Saharna au fost documentate cinci situri fortificate: Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, Saharna „Rude”, Saharna „Hulboaca”, Țahnăuți și Țareuca. Din microzona Nistru – Ciorna provin cetățile Mihuleni IX și Glinjeni „La Șanț”, iar din microzona Horodiște – Țipova – doar una: Horodiște „La Șanț”.

Fortificația Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” reprezintă una dintre primele fortificații atestate în arealul estic al culturii Cozia – Saharna. Fortificația constă din două părți componente: o „citadelă” de formă quasi-rotundă în plan (74×76 m), la care, pe latura de nord, a fost acroșată o altă „incintă” de formă semiovală (55×78 m). În urma investigațiilor, s-a

stabilit că sistemul defensiv al „citadelei” consta dintr-un „zid” cu șanț adiacent cu lungimea totală de cca 300 m, care înconjurau incinta de jur-împrejur.

În pofida faptului că studierea fortificațiilor culturii Cozia – Saharna din regiunea Nistrului Mijlociu se află într-un stadiu incipient, pot fi totuși identificate unele de caracteristici comune: a) fortificațiile sunt amplasate în apropierea surselor de apă: râuri, pâraie, izvoare; b) majoritatea fortificate, de regulă, sunt amenajate pe forme de relief înalte și greu accesibile; c) majoritatea „citadelor” au forma quasi-circulară, mai rar – quasi-polygonală, însă cu colțurile rotunjite; d) fortificațiile au o suprafață destul de redusă (0,16-0,5 ha); e) sistemul defensiv al acestor fortificații consta din șanțuri și „ziduri”, edificate din lemn, piatră și pământ; f) fortificațiile sunt amplasate la marginea unor mari așezări deschise. Rămâne problematică funcționalitatea acestor fortificații. Plecând de la dimensiunile mici și de la sistemul defensiv „modest” al acestora, este puțin posibil ca ele să fi prezentat un obstacol serios în calea invadatorilor. Din aceleași considerente, ele nu puteau servi drept refugiu pentru comunitatea numeroasă din apropiere. Astfel, conform opiniei lui A. Zanoci, ele reprezentau, mai degrabă, niște „centre de reședință” / „simbol al puterii” ale căpeteniilor locale, cărora li se „subordona” comunitatea care locuia și controla un spațiu restrâns de câțiva kilometri pătrați.

2.2.1.2. Așezări deschise

De rând cu fortificațiile, în cele trei microzone din regiunea Nistrului Mijlociu au fost repertoriate mai multe așezări deschise. Astfel, în microzona Saharna, la momentul de față, sunt documentate 17 așezări, în microzona Nistru – Ciorna – 22 de așezări, iar în microzona Horodîște – Țipova – patru. Siturile de habitat nu apar izolat, ci sunt grupate în așa-numitele „aglomerări”, care constau din câteva așezări deschise, iar în unele cazuri, în imediata apropiere aflându-se o fortificație. Majoritatea așezărilor deschise ale purtătorilor culturii Cozia – Saharna din regiunea Nistrului Mijlociu sunt amplasate pe locuri înalte – promontorii sau terase înalte ale Nistrului și ale afluenților lui. Suprafața așezărilor variază de la 1,2-1,3 ha (Saharna „Budei”, Saharna Nouă I) la 9-10 ha (Saharna „Gura Hulboacei”, Saharna „Rude”).

2.2.1.3. Structuri de habitat

Organizarea internă a acestor așezări este greu a fi stabilită, atâta timp cât suprafața lor nu a fost expusă cercetărilor arheologice sistematice sau până când nu vor fi realizate prospecțiuni magnetometrice. M. Kașuba consideră că în cadrul așezărilor Mateuți „La Bașne” și Alcedar III au existat mai multe „gospodării” răzlețite, formate din locuințe, construcții auxiliare și gropi de provizii (Kașuba 2000a). Informații importante pentru înțelegerea modului de edificare, a distribuției și a funcționalității structurilor de habitat și ale celor gospodărești au fost obținute în campaniile recente de la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”. Astfel, pe o suprafață de 1544 m² au fost descoperite: o construcție de suprafață și una adâncită în sol, vestigiile unui posibil atelier pentru prelucrarea ceramicii și 57 de gropi menajere (Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b).

2.2.1.4. Descoperiri de oase umane în așezări

O situație aparte prezintă înmormântările în așezări. În regiunea Nistrului Mijlociu, precum și în întregul areal de răspândire al acestei culturi, sunt cunoscute trei așezări de unde provin astfel de vestigii – Saharna Mare „Dealul Mănăstirii”, Saharna „Țiglău” și Glinjeni „La Șanț”. Plecând de la locul amplasării acestor morminte în cadrul așezărilor, se observă o concentrare a lor în zonele periferice ale siturilor. La Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, mormintele au avut o construcție din lemn, probabil, de formă conică, care era reprezentată din bărne de lemn, unse în partea superioară cu lut. Plecând de la pigmenții de arsură descoperiți în mormântul nr. 2 de la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, se consideră că structurile de lemn au fost incendiate, fiind practicat un ritual de purificare prin foc. O observație importantă este că gropile au fost săpate special pentru înmormântare (Kașuba 2008b; Kașuba 2014). În sprijinul

acestei afirmații stă, pe de o parte, depunerea directă a cadavrului pe solul viu, iar pe de altă parte, edificarea structurii din lemn direct pe fundul gropii. Se remarcă o frecvență scăzută a mobilierului în înmormântările din așezări. La Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, el este reprezentat de un fragment de altar decorat și, respectiv, un mâner din os și un fragment de fragment de cupă/ceașcă – toate fiind depuse în regiunea craniului.

Printre numeroasele vestigii, cercetate pe promontoriul Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, se remarcă și o serie de descoperiri de oseminte umane, atestate în contexte nefunerare (Băț, Simalscsik, Zanoci 2019). Dintre acestea se evidențiază o aglomerare din oase umane și fragmente ceramice. Lângă depunerea de oseminte umane a fost descoperită o vatră. Asocierea vetrei cu resturile scheletice umane din preajmă a condus spre ipoteza existenței în partea centrală a „citadelei” a unui complex de cult (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b). Altă descoperire de oseminte umane a fost atestată printre dărâmăturile „zidului” de apărare și la marginea șanțului de pe latura de est a incintei.

Analize antropologice ale osemintelor umane din așezări. La momentul de față, dispunem de rezultatele analizelor antropologice ale osemintelor provenite din așezările Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” și Saharna „Țiglău”. În eșantionul osteologic au putut fi identificați, în total, nouă indivizi, din care unul este de sex feminin și opt sunt de sex masculin. Din punct de vedere al repartiției pe vârste, majoritatea indivizilor se încadrează în intervalul de vârstă 30 – 60 ani (*maturus*). Un singur individ se încadrează în intervalul de vârstă 20 – 30 ani (*adultus*), iar altul e trecut de vârsta de 60 ani (*senilis*). Ca urmare a analizelor paleopatologice, a fost înregistrat un spectru larg de patologii dentare și osoase. În eșantionul analizat au fost identificate o serie de leziuni, asociate unor patologii, cum ar fi tuberculoza, osteoartrita, hernia intervertebrală și periostita. Ca urmare a analizei indicatorilor ocupaționali, putem consemna o serie de activități fizice suprasolicitante, precum căratul poverilor sau ridicatul greutateților, mobilitate terestră, mersul susținut pe distanțe lungi și pe teren denivelat și accidentat, menținerea îndelungată a corpului în poziție verticală, ghemuire, chircire, mișcările repetitive de flexie-extensie a brațelor compatibile cu utilizarea uneltelor agricole, activități ecvestre etc. Remarcăm și deformația craniană neintenționată „de tip Tumpline”, care este asociată cu căratul poverilor pe spate, susținute pe cap cu ajutorul unor benzi trecute peste creștet (Nagacevschi et al. 2019). La o serie de indivizi au fost atestate urme de moarte violentă (Băț, Simalscsik, Zanoci 2019).

Possibilități în stabilirea statutului social al indivizilor înmormântați în așezări. Cine sunt acești „morți printre vii” (după S. Ailincăi) și de ce au fost îngropați în spații funerare neconvenționale? M. Kașuba sugerează că, în lipsa depozitelor de bronzuri în această regiune, depunerile de oseminte umane în așezări ar putea reprezenta „daruri pentru zei” (Kașuba 2009). O ipoteză oarecum asemănătoare este avansată de I. Niculiță și A. Nicic, care consideră că înmormântările în așezări pot fi interpretate ca ritualuri legate de trimiterea solului la zei (Niculiță, Nicic 2011). Alți autori consideră că indivizii înmormântați la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” au fost membri productivi ai comunității, iar pentru meritele lor au beneficiat de un tratament funerar distinct (Zanoci, Băț 2020b). De asemenea, s-ar putea ca acești indivizi să aibă o „etnie” diferită de cea a majorității din așezare. Conform analizei antropologice, individul depus în catacombă avea trăsături nordice predominante și unele elemente est-europene (Nagacevschi et al. 2019).

2.2.2. Descoperiri funerare

Cercetări arheologice au fost întreprinse la cinci necropole: Saharna „Țiglău”, Saharna „Gura Hulboacei”, Alcedar, Poiana și Climăuții de Jos. Celelalte necropole (Ciorna, Mateuți, Mihuleni și Țareuca) au fost semnalate cu ocazia unor cercetări de suprafață. Ca urmare a investigațiilor arheologice, în necropole au fost atestate 42 de morminte, care provin atât din înmormântări tumulare (31), cât și plane (11). Mormintele tumulare (tip I) sunt reprezentate

prin trei variante: *varianta I.1* – în „adâncituri de mici dimensiuni”, cu fundul albiat, sub mantale din piatră și, mai rar, din pământ, cu ring la baza mantalei; *varianta I.2* – pe o platformă din pietre, sub o manta ridicată din pietre și pământ; *varianta I.3* – în ciste (lăzi) de piatră, sub o manta de pământ. Pentru mormintele plane (tip II) au fost evidențiate două variante: *varianta II.1* – în ciste (cutii) de piatră; *varianta II.2* – în gropi acoperite cu pietre (Kašuba 2009).

Ritul funerar practicat în necropole este, în majoritatea cazurilor (39 de morminte), inhumarea, fiind atestate doar trei morminte de incinerare. În mormintele de inhumare sunt depuși câte unul, doi sau mai mulți defuncți. În mormintele din cadrul necropolelor predomină orientarea est – sud-est. Se poate observa că nu există o depunere predilectă a scheletelor în necropole, acestea fiind așezate chircit atât pe partea stângă (55%), cât și pe cea dreaptă (45%).

O caracteristică a standardului funerar din necropole este utilizarea pietrei la amenajările funerare (ringuri, ciste/lăzi, cromlehuri, platforme etc.). În ceea ce privește ringurile din piatră, acestea sunt atestate în necropolele de la Saharna „Țiglău” și Saharna „Hulboaca”. Aceste ringuri/cromlehuri, indiferent de perioada când au fost edificate, probabil, reprezintă o tendință generală de sacralizare a spațiului celor morți și de separare a lui de lumea celor vii.

Referitor la inventarul funerar depus în mormintele din necropole, constatăm, cum e și firesc, că ceramica este cea mai frecventă categorie utilizată în obiceiurile funerare, fiind prezentă, cu excepția a două cazuri, în toate mormintele cu bunuri funerare. O altă categorie importantă de bunuri funerare din necropole este constituită din piesele din metal. Cele din bronz sunt reprezentate de brățări, aplicații, nasturi, pandantive, saltaleone, verigi de tâmplă, iar cele din fier – de fibule, lame de cuțit, zăbale. În unele cazuri, au fost depuse piese din os, lut și piatră (Kašuba 2009).

Un element specific al comportamentului funerar este strămutarea anumitor părți din scheletele unor indivizi decedați anterior și depunerea altui individ, unul cu fața la celălalt. Nu este exclus că acest obicei funerar, atestat în înmormântările duble, ar putea să exprime relațiile de familie existente în societate. Sugestiv, în acest caz, este mormântul nr. 2 din tumulul VI din necropola din Saharna „Țiglău”, unde, la scurt timp după decesul femeii, lângă ea a fost depus un bărbat. La o distanță mică de cromleh au fost descoperite două schelete de *infans*, aflate în conexiune anatomică, fapt ce indică o depunere concomitentă a cadavrelor (Kašuba 2014).

Este foarte probabil că cei înmormântați în necropolele din preajma așezărilor Alcedar, Saharna „Țiglău” și Saharna „Gura Hulboacei” făceau parte din elita societății. Tumulul este o exprimare a statutului social, iar tipul și cantitatea bunurilor depuse, cu precădere piesele de prestigiu, indică existența unei ierarhii sociale, în care unii indivizi aveau un statut social deosebit în cadrul comunităților culturii Cozia – Saharna. Astfel, inventarul funerar recuperat marca poziția socială înaltă și recunoscută a celor îngropați. Grijă comunității pentru această categorie socială s-a manifestat și prin utilizarea pietrei la amenajarea construcțiilor funerare.

2.2.3. Materialul arheologic

2.2.3.1. Ceramica

Cea mai numeroasă categorie de artefacte, atestată în așezările culturii Saharna, este ceramica. Ea a fost descoperită, în cea mai mare parte, în stare fragmentară. Însă, în baza acestor fragmente, a fost posibilă reconstituirea grafică integrală sau parțială a recipientelor utilizate de comunitățile din perioada timpurie a epocii fierului. Astfel, la momentul de față, pot fi evidențiate următoarele tipuri de vase: chiupuri, oale, străchini, cupe/cești și pixide. Indiferent de tipul vaselor, acestea sunt bogat ornamentate, prin utilizarea a trei tehnici de aplicare a decorului: în relief, prin incizare și prin ștanțare. Pe unele recipiente pot apărea doar câte un tip de decor, deseori însă acestea sunt combinate (Камыба 2000a; Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008b; Niculiță, Zanoci, Băț 2016c; Niculiță et al. 2019).

Analize ceramologice. În vederea unei studieri mai profunde a ceramicii din perioada timpurie a epocii fierului, descoperite la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, au fost realizate mai

multe tipuri de analize ceramologice, fiind utilizate 52 de probe, prelevate atât din așezarea deschisă, cât și din fortificație (Zanoci et al. 2020). Conform analizelor geochimice, se poate stabili că argila locală și ingredientele utilizate aveau o proveniență locală. Producția locală a ceramicii este confirmată și de descoperirile arheologice (vestigiiile unui „atelier” pentru prelucrarea ceramicii), și de prezența, în acest spațiu, a 15 ștanțe pentru ornamentarea ceramicii, lucrate din lut ars și din os, precum și a altor ustensile utilizate în procesul modelării vaselor.

2.2.3.2. *Unelte și ustensile*

În funcție de materialul din care au fost confecționate, această categorie este reprezentată de artefacte din fier (cuțite), os și corn (spatule, împungători), piatră (percutoare, lustruitoare, cute, rondele etc.), lut (ștampile pentru decorul ceramicii, fusaiole, rondele, creuzete).

2.2.3.3. *Arme*

Această categorie este prezentată de vârfuri de săgeată din os, de formă piramidală, care au fost atestate în siturile Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, Saharna „Țiglău”, Țahnăuți, Mateuți „La Bașne” etc.

2.2.3.4. *Piese de harnașament*

Categoria pieselor de harnașament este reprezentată de *psalii* (exemplare întregi sau fragmente), prelucrate din corn. Astfel de piese sunt cunoscute prin descoperirile din așezările Țahnăuți, Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” și necropola Saharna „Țiglău”. La acestea se adaugă și zăbala din fier, depusă într-un mormânt de la Saharna „Țiglău”.

2.2.3.5. *Obiecte de podoabă și accesorii vestimentare*

Din categoria pieselor de podoabă și vestimentare fac parte un inel de buclă din bronz, patru pandantive și o aplică din os, descoperite la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”. La Țahnăuți a fost atestat un ac, confecționat dintr-o bară de bronz. Nasturi din bronz cu tortiță de prindere pe partea interioară sunt cunoscuți în așezările Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” și Saharna „Pădure”, precum și în necropola Saharna Țiglău.

2.2.3.6. *Plastica antropomorfă și zoomorfă*

Piese antropomorfe au fost descoperite la Țahnăuți, Saharna „Țiglău”, Alcedar III, Solonceni „Hlinaia” și la Mateuți. Dintre cele descoperite la Țahnăuți, se evidențiază figurinele în formă de vioară („en violon”). Figurinele au fost decorate – atât pe partea frontală, cât și pe cea dorsală – cu incizii și împunsături, marcând, probabil, detalii anatomice sau vestimentare. Figurina de la Saharna „Țiglău” are un aspect stilizat antropomorf, corpul fiind decorat cu șiruri oblice văluroase, aproape paralele, compuse din cerculețe imprimate. Din categoria plasticii zoomorfe se evidențiază două piese fragmentate de la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” și Țahnăuți. Cea din urmă, redă corpul unei cabaline.

2.2.3.7. *Obiecte cu semnificație cultică*

Astragalii, confecționați din vertebre de animale, au fost descoperiți la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, Glinjeni, Alcedar III, Saharna „Țiglău”. Uneori suprafața acestor piese este decorată cu incizii. Pintaderele au fost confecționate din lut și au formă conică. Astfel de piese au fost descoperite la Saharna Mare, Glinjeni, Țahnăuți, Solonceni – Hlinaia etc.

2.3. **Cultura Basarabi – Șoldănești**

2.3.1. *Așezări*

Vestigii ale culturii Basarabi – Șoldănești au fost sesizate la 11 situri din regiunea Nistrului Mijlociu. Până la momentul de față, în regiunea Nistrului Mijlociu, unicul sit „curat”, neafectat de niveluri de locuire anterioare, precum și ulterioare, rămâne a fi așezarea eponimă Șoldănești I. Un interes aparte suscită și siturile pluristratificate, mai ales acelea care conțin un nivel de locuire anterior (Cozia – Saharna). Importanța acestor așezări constă în posibilitatea de a urmări evoluția locuirii în această regiune. Astfel, la momentul de față, asemenea situri

sunt cunoscute în microzonele Nistru – Ciorna (Alcedar III, Mateuți „La Bașne”, Glinjeni „La Șanț”, Solonceni „Hlinaia”, Solonceni „La Ursari”) și Saharna (Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, Saharna „Țiglău”, Saharna I). Din punct de vedere al analizei geo-spațiale, constatăm că așezările au fost amplasate pe platouri înalte, cu pante abrupte, în apropierea unor zone afectate de procese hidro-geomorfologice, care pot sugera prezența în vechime a unor surse de apă. Deși reduse ca număr, par a fi amplasate în zone strategice, ce beneficiază de un potențial ridicat de vizibilitate – atât în proximitatea lor, cât și asupra cursului Nistrului.

2.3.2. *Descoperiri funerare*

De rând cu siturile de habitat, au fost cercetate și două necropole, ambele provenind din microzona Nistru – Ciorna: Șoldănești II și Mateuți „Curtaia”. Până în prezent, sunt cunoscute nouă morminte ale acestei culturi. În necropola Șoldănești II au fost identificate șase morminte de incinerare și unul de înhumare, la Mateuți „Curtaia” fiind cercetate două morminte de incinerare. Acestea li se adaugă așa-numitele gropi-crematoriu, atestate la Șoldănești II. Pornind de la datele disponibile despre necropolele culturii Basarabi – Șoldănești, cercetătoarea M. Kașuba propune o clasificare a principalelor tipuri de înmormântări: 1) incinerare în urne, depuse în gropi acoperite de suprastructuri din lemn și lut; 2) incinerare în urne, depuse în gropi simple; 3) înhumare în gropi simple sau în lăzi din piatră (Kașuba 2009).

În majoritatea cazurilor, cu excepția unei înmormântări colective de la Șoldănești II, resturile scheletice provin de la un singur individ. Ritul funerar al comunităților din această perioadă este unul dominat de incinerare, înhumarea fiind documentată doar într-un singur caz, când un *infans I* (5 – 7 ani) a fost depus chircit pe partea stângă cu capul la est. Din informația disponibilă până în prezent, acesta pare a fi singurul context care a beneficiat de o analiză antropologică. Se cuvine să menționăm aici și faptul că mormântul prin înhumare a fost înconjurat de o amenajare din bucăți și lespezi de piatră din calcar. Majoritatea mormintelor au fost amenajate în gropi, săpate de la nivelul antic de călcare. Resturile cinerare erau depuse într-un vas-urnă, acesta fiind acoperit cu o strachină sau cu lespezi din piatră de calcar. Într-un singur caz, oasele incinerate au fost așezate pe fundul gropii. Dintre descoperirile funerare, un interes aparte prezintă înmormântarea colectivă, descoperită la Șoldănești II. Mormântul a fost compus din trei vase-urnă cu resturi cinerare, care au fost acoperite cu bucăți și lespezi din piatră. În preajma urnelor au fost descoperite alte șase vase, care făceau parte din inventarul funerar. În pofida contextului arheologic, autorii descoperirii opinează că înmormântările nu au fost contemporane (Мелюкова 1958). Dintre categoriile de inventar funerare, depuse în mormintele menționate, se remarcă piese din fier (cuțite, lănci, zăbale, fibule, brățări), bronz (zăbale, catarame, nasturi, mărgelile) și piatră (cute). O caracteristică a ritualului este faptul că obiectele depuse în morminte aveau urme de ardere secundară, ceea ce se explică prin aflarea lor în rugul funerar. Prezența vârfurilor de lance în cadrul necropolei de la Mateuți „Curtaia” poate fi pusă în legătură cu existența unei elite războinice.

2.3.3. *Materialul arheologic*

Comparativ cu perioada anterioară (cultura Cozia – Saharna), vestigiile arheologice atribuite culturii Basarabi – Șoldănești sunt mai modeste. Nivelul cunoștințelor este afectat de caracterul limitat al cercetărilor arheologice. Totodată, amintim că vestigiile acestei etape au fost puternic deranjate de locuirea ulterioară. În așezarea la Șoldănești I au fost cercetate vestigiile a trei locuințe de suprafață, edificate în sistemul de paianță. La situl Alcedar III au fost descoperite edificii locative cu fundamentul adâncit în sol, construcții gospodărești, gropi menajere, precum și un set de vase de diferite forme și dimensiuni, ornamentate, cu preponderență, cu decor incizat din figuri geometrice: unghiuri, triunghiuri, romburi, dreptunghiuri, registre hașurate sau înscrise (Кауыба 2000a; Кауыба 2000b). La Solonceni „Hlinaia” au fost descoperite: două complexe locative cu instalații de încălzire, patru gropi menajere, două cuptoare, o vatră, precum și o bogată colecție de fragmente de ceramică. În

ășezarea Mateuți „La Bașne” au fost identificate: trei structuri gospodărești, două cuptoare, o vatră, două gropi menajere și un număr mare de fragmente de ceramică (Kașuba 2000b). Investigațiile de la Glinjeni „La Șanț” au scos în evidență vestigiile a 12 gropi menajere și un valoros material ceramic, atribuit orizontului Basarabi – Șoldănești (Гольцева, Кащуба 1995).

În microzona Saharna, vestigii de tip Basarabi – Șoldănești au fost găsite în așezările Saharna I, Saharna „Țiglău” și Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii. La situl Saharna „Țiglău” au fost descoperite vase din pastă fină, cu decor redat în frize din bandă înscrisă în formă de zigzag, încadrată în linii din unghiuri hașurate, și piese cu ornament din unghiuri hașurate, combinate cu unghiuri înscrise (Kașuba 2000b; Niculiță, Nicic 2014). Dintre structurile de la Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii” amintim două construcții adâncite în sol, două instalații de foc (vetre) și un șanț. Materialul ceramic este alcătuit din vase cu gâtul bine profilat și buza răsfrântă în exterior, străchini tronconice, cupe cu trunchiul globular și profil S-oidal. Decorul prezintă, de regulă, incizii în formă de benzi hașurate și unghiuri înscrise sau motive imprimate în formă de zigzag din trei linii paralele, depuse sub unghi cu câte un cerculeț imprimat pe vârf (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b). Se evidențiază depunerea unui craniu uman fără mandibulă într-o nișă amenajată în interiorul Bordeului nr. 1. Craniul a fost depus pe partea stângă, cu orientarea est – vest. S-a stabilit că vârsta biologică a posesorului acestui craniu este ușor trecută de 40 ani – adult de vârstă mijlocie, de sex masculin (Băț, Simalcsik, Zanoci 2019).

2.4. Repere cronologice

Etapele delimitate în evoluția proceselor culturale din prima epocă a fierului au fost determinate de răspândirea celor trei culturi arheologice: Holercani – Hansca (sec. XII-XI a. Chr.) → Cozia – Saharna (sec. X-IX a. Chr.) → Basarabi – Șoldănești (sec. VIII-VII a. Chr.). Chiar dacă la prima vedere pare o evoluție lineară, transformările culturale au cunoscut faze de sincronism și tranziție, împărțirea tripartită fiind mai degrabă un rezultat al metodologiei de cercetare. Repere cronologice pentru perioada timpurie a primei epoci a fierului sunt reprezentate de „importurile” venite din Europa Centrală. Elocventă, în acest sens, este descoperirea acului de tip Ösennadel, care dezvăluie schimburi la distanță cu Bazinul carpatic și regiunile Europei Centrale în etapa târzie a epocii bronzului și de la începutul epocii fierului. În același registru se înscrie și o descoperire insolită de la Saharna „Rude”, reprezentată de un pandantiv din bronz, de tip semilunar ajurat, cu tija perforată vertical². Aceste descoperiri confirmă existența unui nivel de locuire anterior culturii Cozia – Saharna (sec. X-IX a. Chr.), care a fost atribuit *orizontului cu ceramică incizată*. Evoluția culturii Saharna a fost divizată de M. Kașuba în patru etape: 1) *Saharna I* (sfârșitul sec. XI – mijlocul sec. X a. Chr.); 2) *Saharna IIa* (mijlocul sec. X – al doilea sfert al sec. IX a. Chr.); 3) *Saharna IIb – Saharna târzie* (mijlocul sec. IX – sfârșitul sec. IX a. Chr.); 4) *Saharna – Șoldănești* (sfârșitul sec. IX – începutul sec. VIII a. Chr.). Limita superioară este marcată de descoperirea fibulelor de tip „nord-pontic”, cu două spirale, datate cu sec. XI – X a. Chr. Psalia din corn și zăbala din fier de la Saharna „Țiglău” reprezintă indicatorii cronologici ai fazei de apogeu și târzii a înmormântărilor cu piese de prestigiu, plasate la cumpăna sec. VIII/VII a. Chr. (Kașuba 2000a; Kașuba 2014). „Trecerea” de la cultura Saharna la orizontul Basarabi era marcată de psalia din bronz cu terminația în formă de „D”, începutul culturii Basarabi – Șoldănești fiind plasat în jurul anului 800 a. Chr. (Kașuba 2008). În pofida unui număr mic de descoperiri cu relevanță cronologică, au fost delimitate trei etape de evoluție: 1) *timpurie* – Șoldănești I / Saharna – Șoldănești (hotarul sec. IX/VIII – începutul sec. VIII a. Chr.); 2) *mijlocie* – Șoldănești II (al doilea sfert – sfârșitul sec. VIII. a. Chr.); 3) *târzie* – Șoldănești III (hotarul sec. VIII/VII – prima jumătate a sec. VII a. Chr.) (Kașuba 2010).

---

² Informație inedită, utilizată cu permisiunea domnului dr. A. Zanoci (© PADEF).

3. REGIUNEA NISTRULUI MIJLOCIU ÎN SECOLELE VI – III A. CHR. CULTURA GETICĂ

3.1. Așezări

În comparație cu perioadele anterioare, în sec. VI – III a. Chr. se observă o creștere treptată a numărului populației, apogeul fiind atins în sec. IV – III a. Chr., acest fapt fiind documentat printr-un număr considerabil de situri arheologice. Astfel, în regiunea Nistrului Mijlociu, în urma cercetărilor arheologice, au fost repertoriate 39 de fortificații și 58 de așezări deschise, atribuite comunităților traco-getice din această perioadă.

3.1.1. Sistemul defensiv

Prin numărul de fortificații cercetate se evidențiază microzona Saharna, unde cel mai amplu studiat rămâne a fi situl fortificat **Saharna Mare**. Se cuvine a fi menționat că din cele 32 de secțiuni, traseate între anii 2001-2020, 23 au vizat cercetarea sistemului defensiv. S-a stabilit că fortificația a fost edificată pe un promontoriu de formă aproximativ trapezoidală, ce face parte din terasa înaltă a malului drept al Nistrului. Incinta cetății, cu suprafața de cca 6 ha, a fost înconjurată cu un sistem defensiv, compus din mai multe elemente de apărare. Pe latura de vest, fortificația a fost apărată prin intermediul unei linii defensive cu lungimea de cca 385 m. Aceasta se prezintă sub forma unui „val”, în fața căruia a fost săpat un șanț. Ca urmare a cercetărilor arheologice, s-a stabilit că „valul”, de fapt, reprezintă vestigiile unui zid, care a avut o lățime de cca 5,60 m și a fost construit dintr-o carcasă de lemn, ce consta din patru paramente, era umplută cu pământ, nisip, pietriș și piatră (Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008). Pe traseul „zidului” au fost sesizate trei întreruperi, care reprezintă, probabil, fosele porți de intrare. În fața acestor „întreruperi” a fost edificat câte un bastion. Pe muchia promontoriului de pe laturile de nord, de est și de sud a fost observat un mic „val”, care a putut fi urmărit pe o distanță de 650 m, capetele lui unindu-se cu zidul de pe latura de vest. Pe traseul de est, acest „val” se ondulează, formând opt bastioane, grupate câte patru la flancurile de nord și de sud (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b). Recent, în anul 2019, pe latura de nord a fortificației, au fost atestate vestigiile unui bastion, asemănător celor de pe latura de est. Bastionul avea formă semicirculară și era acroșat zidului de incintă. În procesul de cercetare a ruinelor bastionului, au fost descoperite două șiruri paralele de pietre, fasonate sumar. Astfel, putem presupune că zidul bastionului a avut o fundație, clădită din blocuri de piatră, legată cu pământ, iar în partea superioară a fost amenajată o palisadă de lemn, după cum ne indică gropile de par. În incinta bastionului a fost atestată o structură, săpată în stâncă până la o adâncime de cca 1,1 m, care ar putea reprezenta un spațiu pentru păstrarea proviziilor (Zanoci, Băț 2021).

O altă fortificație din microzona Saharna, supusă unor ample cercetări arheologice, este cea de la **Saharna Mică**. Cetatea era protejată pe laturile de vest, de sud și de est de versanții abrupti, aproape inaccesibili, ai promontoriului. Partea expusă (de nord) a fost barată cu un „val” cu șanț adiacent, cu lungimea de cca 160 m. Aproximativ în partea centrală a liniei defensive, în dreptul porții de intrare, a fost edificat un bastion de formă semicirculară, cu diametrul de cca 40 m, în fața căruia a fost săpat un șanț. Un alt bastion a fost amplasat în fața liniei de apărare, pe latura de nord-est, cea mai expusă în cazul unor atacuri dinspre nord și est. S-a constatat că la bază bastionul avea un zid de piatră (Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008).

Ziduri de apărare. În urma cercetărilor arheologice la fortificațiile din regiunea Nistrului Mijlociu, s-a observat că ele au fost amenajate pe locuri apărate natural, greu accesibile, cum ar fi promontoriile și terasele înalte ale fluviului. Pentru a spori eficacitatea defensivă, acestea au fost apărate cu construcții artificiale. Până nu demult, s-a opinat că asemenea fortificații erau apărate doar pe latura accesibilă, pe cele apărate natural nefiind necesare elemente suplimentare. Însă cercetările arheologice de la Saharna Mare și Saharna „La Șanț” au scos în evidență prezența unor linii defensive pe laturile considerate inexpugnabile. Plecând de la exemplele din regiunea Nistrului Mijlociu, constatăm că pentru apărare au fost utilizate ziduri

din lemn, pământ și piatră. Dimensiunile și structura lor sunt diferite, în funcție de locul unde au fost amenajate. Astfel, pe laturile expuse, cele mai accesibile, au fost edificate ziduri masive, a căror lățime era de 3,3-7,0 m. Cele mai puternice ziduri, cu lățimea de 5,6-7,0 m au fost atestate la Saharna Mare și la Saharna Mică. La alte fortificații, cum ar fi Saharna „La Șanț”, Saharna „La Revechin”, Stohnaia III, Mateuți „La Șanțuri”, zidurile de pe laturile accesibile au o lățime de cca 3,3-4,0 m. Numărul de paramente din bărne de lemn în cadrul zidurilor variază de la două la patru. Astfel, pentru zidul de la Saharna Mare au fost edificate patru paramente. Pentru Saharna „La Șanț” și Saharna „La Revechin” – trei, la Mateuți „La Șanțuri”, Stohnaia III – câte două paramente (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b).

Bastioane și turnuri. Aceste construcții defensive, deși se întâlnesc și la fortificațiile getice din alte regiuni, cel mai frecvent au fost utilizate în regiunea Nistrului Mijlociu. Bastioanele, după locul de amplasare în sistemul defensiv, pot fi divizate în câteva tipuri: 1) *bastioane amplasate în fața porților de intrare* (Saharna Mică și Saharna Mare); 2) *bastioane amplasate lateral porții de intrare* (Saharna Mare, Rașcov, Stroiești și Curatura); 3) *bastioane amplasate în fața „zidului” de apărare* (Saharna Mică); 4) *bastioane amplasate pe perimetrul fortificației* (Saharna Mare, Saharna „La Vile” Saharna „La Șanț” I, Saharna „La Șanț” II, Ofatiți, Horodiște „La Cot” ș.a.). În sistemul de protejere a căilor și porților de acces au fost antrenate așa-numitele *turnuri*, care au fost atestate la Rezina și Glinjeni „La Șanț” (Zanoci, Băț 2020c).

Căi și porți de acces. Prezența unor porți de intrare și/sau drumuri de acces a fost atestată la 11 fortificații din regiune. La fortificația Saharna Mare au fost documentate patru porți de intrare. Cele trei de pe latura de vest se prezintă sub forma a trei întreruperi în „val”: una – în partea centrală și câte una – la flancuri. În fața acestor „întreruperi” au fost edificate câte un bastion, cu șanțuri adiacente. Pe harta hipsometrică a sitului, în fața șanțului de apărare de pe latura de vest, între bastioanele de sud și cel central, s-a observat o anomalie, asociată unei construcții defensive. Se pare că această amenajare a fost contemporană cu „valul”, șanțul și bastioanele de pe latura de vest. În aceste condiții, între palisada din fața șanțului de apărare și „zidul” de incintă se forma un „coridor”, prin care se putea face legătura dintre bastionul central și cel de sud. Din fața porții de pe latura de nord pornește o cale de acces, care coboară în pantă, în direcția nord-est, până la poalele promontoriului. Presupunem că această poartă putea fi utilizată și pentru refugiu. La Saharna Mică bastioanele, împreună cu „valul” de incintă, formau o poartă „în șicană”, menită să protejeze și să controleze accesul în cetate. La cetatea Stohnaia III au fost atestate urmele de la trei porți de acces. Într-un caz, liniile defensive formează un coridor de acces, la al cărui capăt se afla poarta de intrare de tip „clește”. La fortificația Glinjeni „La Șanț” „valul” și șanțul se întrerup pe o lățime de cca 4 m. La nord-est, în față, a fost ridicat un „turn”, care a avut menirea să controleze accesul. Alte informații provin de la Buciușca și Mateuți „La Șanțuri”, „unde „valul” și șanțul cetăților este întrerupt și reprezentă, probabil, poarta de acces în fortificație.

3.1.2. Așezări deschise

Cercetări arheologice au fost realizate doar în așezările deschise de la Solonceni „Hlinaia” și Mateuți „La Bașne”. S-a stabilit că majoritatea sunt amplasate pe locuri înalte, având în preajmă surse acvatice: râuri, pâraie sau izvoare. Printre formele de relief preferate se remarcă terasele înalte ale Nistrului, Ciernei sau ale altor râulețe, pe care au fost amplasate cca 75% dintre așezări. O altă formă de relief preferată (cca 15%) pentru așezările getice din regiunea Nistrului Mijlociu este promontoriul. Mai rar (cca 10%), așezările au fost amenajate pe locuri joase, pe pantele unor văi sau râpe. Suprafața așezărilor deschise este diferită și variază de la 0,4 ha (Stohnaia V) la 9,2 ha (Saharna „Gura Hulboacei”), majoritatea însă având cca 1-2 ha.

Analyze SIG și formarea sistemului de așezări. Siturile din sec. IV – III a. Chr. sunt grupate în „aglomerări”, constituite din câteva fortificații și un număr variabil de așezări deschise. Astfel de „aglomerări” pot fi identificate în toate cele trei microzone. S-a observat că toate

obiectivele cunoscute în microzona **Nistru – Ciorna** sunt intervizibile. Acest potențial de vizibilitate oferea un control asupra luncii și teraselor Ciornei, precum și asupra culmilor de pe ambele maluri ale Nistrului. Cel mai larg areal de vizibilitate în cadrul microzonei îl are situl de la Glinjeni „La Lacuri”, amplasat pe un pîntec deluros. Analizele de vizibilitate sugerează că anume prin acest obiectiv se făcea legătura vizuală între siturile din bazinul Ciornei, prin punctele de la Stroiești și Molochișul Mare, cu cetățile de pe Nistru. Printre fortificațiile cunoscute în prezent în microzona Nistru – Ciorna, după dimensiuni și după amploarea sistemului defensiv, se evidențiază situl Glinjeni „La Șanț”. Plecând de la stadiul actual al cercetării și comparând fortificația de la Glinjeni „La Șanț” cu alte fortificații din microzona Nistru – Ciorna, se poate presupune că acest sit a avut rolul de centru rezidențial pentru comunitatea din spațiul menționat.

Majoritatea fortificațiilor din microzona **Saharna** se grupează pe malurile a trei canioane care unesc albia Nistrului cu interiorul teritoriului, întreținând, în așa mod, legătura dintre fluviu și spațiul aferent. Cele mai multe situri sunt concentrate în partea centrală, pe malurile canionului *Valea Crac*. Aici, din punct de vedere strategic, o poziție deosebită ocupă cetatea Saharna Mare, care este amplasată pe un loc mai retras (cca 1 km spre vest de Nistru) și mai puțin expus atacurilor directe dinspre est. De la Saharna Mare posibilitățile de a supraveghea valea Nistrului – atât în amonte, cât și în aval – sunt reduse. În schimb, o vizibilitate mai bună spre valea fluviului o aveau cetățile Saharna „La Vile”, Saharna „La Șanț” II și Ofatinți, însă acestea nu aveau legătură directă cu situl Saharna Mare. Astfel, legătura vizuală putea fi asigurată prin intermediul incintelor fortificate din preajmă. De asemenea, se poate observa existența contactelor vizuale între siturile din partea centrală a microzonei Saharna cu cele de la flancurile de nord și de sud. Un rol central în sistemul de alarmare timpurie pentru siturile traco-getice din microzona Saharna îl deținea fortificația Ofatinți, care putea fi un centru de intermediere (*betweenness centrality*). Aceasta are un potențial de vizibilitate impresionant, facilitat de poziționarea strategică pe malul stîng al Nistrului, în proximitatea arealului central cu cea mai mare densitate de situri din microzona Saharna. În razele de vizibilitate se află toate cetățile de pe malul drept al Nistrului, atât spre nord, până la cetatea Stohnaia IV, cât și spre sud, până la cetatea Buciușca. Din analizele de vizibilitate rezultă că în punctul Ofatinți ar exista, teoretic, și o legătură vizuală dincolo de „limitele” microzonei Saharna, spre sud, până la cetățile Țipova IV și Buciușca II din microzona Horodiște – Țipova. Prin urmare, putem presupune că modelul de distribuție încrucișată a semnalelor de alarmă garantează funcționalitatea și eficiența sistemului defensiv, menit să protejeze, probabil, un „centru” – Saharna Mare. În stadiul actual al cercetării, putem presupune o anumită ierarhie a siturilor getice din microzona Saharna. Fortificația de la Saharna Mare poate fi considerată drept un centru rezidențial cu funcții economice, administrative, social-politice și religioase. Cetățile de dimensiuni mai mici (0,4-0,9 ha), cu un strat de cultură nesemnificativ, dar amplasate pe locuri dominante, cu largi posibilități de supraveghere ale spațiului înconjurător, au jucat rolul de avanposturi – Saharna „La Șanț” (incinta mică), Saharna „La Șanț” I, Saharna „Dealul Grimidon” etc. Iar fortificațiile de dimensiuni mari – Stohnaia III (cca 3,5 ha), Saharna „La Șanț” (incinta mare, cca 7 ha), Buciușca (cca 10 ha), la care stratul cultural lipsește sau este nesemnificativ, pot fi considerate drept loc de refugiu. Observăm că fortificațiile de dimensiuni mari sunt amplasate proporțional, una în partea de nord a microzonei Saharna, alta – în centru, iar cea de-a treilea – în sud. Astfel, crearea unui asemenea sistem defensiv a fost condiționată de necesitatea securizării întregii regiuni. Toate acestea au putut fi realizate grație existenței unei comunități numeroase și bine organizate (Niculiță, Zanoci, Băț 2016b; Zanoci, Niculiță, Băț 2019).

În microzona **Horodiște – Țipova**, fortificațiile, de regulă, sunt situate pe malurile opuse ale canioanelor, vizavi, astfel apărând și controlând accesul dinspre Nistru. Așezările deschise, cu o suprafață de cca 3 – 4 ha, sunt amplasate în imediata apropiere a fortificațiilor sau la o distanță de câteva sute de metri de la ele. Dintre fortificații, cea de pe promontoriul Horodiște „se

evidențiază” prin poziția sa strategică și prin complexitatea sistemului defensiv. Se poate presupune că cetatea din punctul „La Șanț” putea servi drept „centru” de reședință al unui basileu, iar cea din punctul „La Cot” era utilizată drept loc de refugiu pentru comunitatea din această regiune, restul fortificațiilor având misiunea de a apăra și a controla accesul spre respectivul „centru”. Această ipoteză este confirmată și de analiza vizibilității pentru acest spațiu. Astfel, s-a stabilit că de pe perimetrul fortificației Horodiște posibilitățile de supraveghere a malului stâng și a văii Nistrului – atât în amonte, cât și în aval – sunt scăzute. În schimb, ea a avut contact vizual direct cu toate fortificațiile situate în microzona Horodiște – Țipova. Aceeași analiză a arătat că misiunea de a controla teritoriile din estul și bazinul râului Nistru aparținea, în principal, siturilor situate pe malul înalt al râului. Tot prin aceste puncte a fost posibil a se stabili contact vizual cu siturile din microzona Saharna (Zanoci, Niculiță, Băț 2019).

Modul de exploatare și organizare a teritoriului ne indică prezența unui fenomen unitar al procesului de formare și evoluție a sistemului de așezări din epoca fierului în regiunea Nistrului Mijlociu. Prin urmare, considerăm că expresia *de la microzone la macrozonă* evocă pertinent modul de organizare a spațiului din regiune în anumite zone geografice, în jurul cărora gravitau majoritatea siturilor arheologice. Concentrarea așezărilor în așa-numitele, „aglomerări” reprezintă un model de organizare a comunităților preistorice și, în special, a celor din epoca fierului. În cadrul acestor „aglomerări” se evidențiază, de regulă, o așezare mai bine întărită, cu dimensiuni mai mari, în a cărei incintă sunt descoperite vestigiile ale construcțiilor civile și de cult. Iar materialul arheologic recoltat denotă prezența unor legături externe, în cazul vizat, cu lumea elenistică, și indică asupra ierarhizării societății. În literatura de specialitate, aceste situri au fost numite „centre rezidențiale” (*central place zone Zentralort*), termeni care, în cazul nostru, pot fi aplicați pentru siturile Glinjeni „La Șanț”, Saharna Mare și Horodiște.

3.1.3. Structuri de habitat

Săpăturile arheologice au relevat cca 300 de amenajări de habitat, reprezentate de vestigii ale unor locuințe, construcții cu funcționalitate nedeterminată, instalații de foc, gropi și chiar ateliere metalurgice. Din punct de vedere statistic, 75% din numărul total al structurilor de habitat, cercetate prin săpătură, provin din microzona Saharna (227). Aici, cele mai multe structuri de habitat au fost investigate în cetatea Saharna Mare, unde au fost descoperite: șase construcții de suprafață, dintre care trei – cu instalații de foc; zece vetre exterioare construcțiilor; 108 gropi de diferite dimensiuni și tipuri (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008b; Niculiță, Zanoci, Băț 2016b; Niculiță et al. 2019). Cercetările de pe promontoriul Saharna Mică au relevat 35 de structuri de habitat: șase locuințe de suprafață cu trei instalații de foc interioare, o locuință de tip bordei, două instalații de foc exterioare și 35 de gropi de diferite forme și dimensiuni. Dintre cele 42 de structuri de habitat, descoperite la Saharna „La Revechin”, se remarcă două complexe meșteșugărești (Levinschi 2003). Microzonei Nistru – Ciorna îi revin 75 de structuri de habitat. Vom aminti doar un caz deosebit al cercetării structurilor de habitat din această microzonă, redat de descoperirea de la Mateuți „La Șanțuri”. Astfel, investigațiile arheologice întreprinse de T. Zlatkovskaja, în 1961, au confirmat, pentru prima dată în acest areal, prezența unei locuințe cu „fundăție” din piatră.

3.1.4. Descoperiri de oase umane în așezări

Sunt cunoscute trei descoperiri de oseminte umane, atestate la Saharna Mare și Saharna Mică. La Saharna Mare, în umplutura șanțului de apărare de pe latura de vest a fortificației, din dreptul porții centrale de intrare, a fost descoperită partea superioară a unei calote craniene, cu urme de tăietură din antichitate, și o mandibulă (Arnăut 2014). La baza mandibulei se observă clar o urmă de tăiere în forma de „V”, produsă *perimortem* cu un obiect contondent. Aceasta poate fi asociată cu lamele metalice ale uneltelor sau armelor (Băț, Simalcsik, Zanoci 2019). În colțul de est al unei construcții au fost descoperite mai multe fragmente de oase umane răvășite, care provin de la un individ de sex masculin, cu vârsta biologică, în momentul

decesului, de circa 60 de ani. Modificările entezopatie sugerează o serie de activități fizice suprasolicitante, precum căratul poverilor sau ridicatul greutateților, mobilitate terestră, mersul susținut pe distanțe lungi și pe teren denivelat și accidentat, menținerea îndelungată a corpului în poziție verticală, activități ecvestre (Nagacevschi et al. 2019). La Saharna Mică, un fragment de craniu a fost depus în partea inferioară a unei oale, în care anterior fusese așternut un strat de paie, pleavă. Pe maxilar au fost observate urme de tăietură. Este interpretat ca un sacrificiu al unui adult (Niculiță, Zanoci, Arnăut 2008).

3.2. Descoperiri funerare

Singurele informații despre comportamentul funerar al comunităților getice din regiune provin din așezările Rașcov și Poiana I, unde au fost atestate câte o înmormântare prin incinerare. La Rașcov a fost descoperit un vas umplut cu cenușă și oase umane incinerate. În cazul înmormântării de la Poiana I, s-a stabilit că resturile cinerare, atribuite unui *infans*, au fost depuse într-o strachină, folosită în calitate de urnă funerară. Din inventarul funerar făceau parte un urcior, o cană cu toartă și trei mărgele (două din pastă sticloasă și una din bronz).

3.3. Materialul arheologic

3.3.1. Ceramica

3.3.1.1. Ceramică modelată cu mâna

Categoria vaselor modelate cu mâna, atribuită celei de-a doua epoci a fierului, din regiunea Nistrului Mijlociu este reprezentată prin fragmente sau recipiente întregibile de diverse tipuri: oale, străchini, cești, capace etc. În cadrul categoriei oalelor se evidențiază vasele în formă de clopot. În calitate de decor aplicat pe oale se întâlnește și decorul în relief în formă de riton, trident sau brâu alveolar, amplasat vertical sau orizontal pe suprafața vasului. Din categoria străchinilor se evidențiază recipientele cu trunchiul tronconic. În setul de fragmente de ceramică au fost descoperite mai multe vase miniaturale. Toate categoriile ceramicii modelate cu mâna sunt prezente la majoritatea monumentelor din această perioadă.

3.3.1.2. Ceramică lucrată la roata olarului

În regiunea Nistrului Mijlociu se constată prezența unui bogat lot de materiale ceramice, venite din lumea greacă. Cea mai numeroasă categorie de produse din lumea greacă a fost atestată în microzona Saharna, care este reprezentată cu precădere de amfore. Cele mai multe fragmente de amfore – cum era și firesc, dacă luăm în calcul suprafața cercetată arheologic – provin din situl Saharna Mare (96 de fragmente). Analiza comparativă a fragmentelor definitorii de amforă cu repere cronologice „sigure” permite stabilirea dinamicii relațiilor comerciale dintre orașele grecești și populațiile barbare din regiunea Nistrului Mijlociu. Primele amfore grecești pătrund la cumpăna secolelor VI – V a. Chr., importurile provenind din centrele de producție din bazinul est-egeean (Lesbos și Samos). O tendință semnificativă de creștere a numărului de amfore este atestată începând cu sfârșitul sec. V a. Chr., când în regiune pătrund mărfuri mendiotice și chiotice. Circulația amforelor grecești în această regiune atinge apogeul în perioada cuprinsă între ultimele două sferturi ale sec. IV a. Chr. și primul sfert al secolului următor, când volumul importurilor amforice prezintă valori cuprinse între 18,57% și 24,29% (*rel. f.*). În acest interval de timp, cunoaștem amfore provenite din centre de producție din Marea Neagră (Heraclea Pontica, Chersones, Sinope), Marea Egee (Chios, Thasos, Peparethos, Cnidos, Cos), precum și dintr-o serie de centre necunoscute, printre care amintim pe cele atribuite tipului Soloha I. Începând cu cel de-al doilea sfert al sec. III a. Chr., ponderea amforelor grecești scade considerabil, cel mai târziu import fiind documentat printr-o ștampilă de Sinope, datată cu anii 220 – 208 a. Chr. Importuri grecești, reprezentate de fragmente amforice, au mai fost descoperite la Ofatinți, Solonceni „Hlinaia”, Alcedar „La Cordon”, Mateuți „La Bașne” și Glinjeni „La Șanț”. De rând cu amforele, în microzona Saharna au fost descoperite și cca 46 de fragmente de ceramică grecească de lux și de uz comun (Zanoci, Băț 2020a).

3.3.2. Unelte

3.3.2.1. Unelte din fier

Dintre piesele de fier cel mai frecvent sunt atestate cuțitele cu lamă din fier (25 de exemplare). O altă categorie de unelte din fier este reprezentată de seceri, fiind cunoscute șase exemplare descoperite la Saharna „La Revechin”, Saharna Mică și Saharna Mare. Printre uneltele din fier se evidențiază împungătoarele și dălțile. Se remarcă și un cârlig pentru pescuit, descoperit la Saharna Mare.

3.3.2.2. Unelte din os și corn

Ustensilele din os sunt cunoscute după împungătoare, spatule și piese din corn de căprior, cu urme de prelucrare (probabil, semifabricatele unor ustensile).

3.3.2.3. Unelte din piatră

Uneltele din piatră sunt reprezentate de un toporaș, cute, râșnițe, percutoare și rondele. Această categorie de ustensile este atestată, practic, în toate siturile din regiune, fiind descoperite și la suprafața solului.

3.3.2.4. Unelte din lut

Ustensilele din lut, descoperite atât în structuri arheologice, cât și în stratul cultural, sunt reprezentate de fusaiole, rondele, fise, fragmente de lingură pentru turnat metal și creuzete.

3.3.3. Arme

Vârful de lance, descoperit la Saharna Mare, a fost confecționat din fier și avea vârful scurt, cu profilul romboidal în secțiune, iar manșonul lung, de formă tronconică. Manșoanele de lance de la Saharna Mare și Saharna Mică au fost confecționate din fier și, după toate particularitățile lor, constituiau părți de la piese de tipul celei descrise mai sus. Vârfuri de săgeată au fost confecționate din bronz și sunt de tipul „cu trei muchii”, fiind destul de frecvent întâlnite atât în așezările, cât și în necropolele din sec. IV – III a. Chr.

3.3.4. Piese de harnașament

Printre piesele din metal se evidențiază cinci psalii de fier (Saharna „Pădure”, Saharna Mare și Saharna „La Șanț”). Fiind o piesă importantă a harnașamentului, psaliile reprezintă un argument în favoarea utilizării calului și a experienței ecvestre. Conform datelor oferite de S. Stanc, ponderea cailor printre resturile de mamifere domestice reprezintă valori cuprinse între 6,3% și 10,8% din totalul speciilor de animale identificate la Saharna Mare.

3.3.5. Obiecte de podoabă și accesorii vestimentare

Până în prezent, cunoaștem informații despre existența a trei tezaure identificate în regiunea Nistrului Mijlociu, dintre care două au fost descoperite fortuit (Mateuți, Stroiești), iar al treilea a fost atestat în timpul săpăturilor arheologice (Saharna Mare).

3.3.5.1. Tezaurul de la Mateuți

Din tezaur fac parte următoarele piese: un colan din argint, trei brățări spiralice din argint, două verigi din argint și una din aur. Dintre cele șapte piese, doar trei sunt ornamentate: colanul și două brățări. Se distinge tema iconografică a șarpelui, care este ilustrată fie *expresiv*, *stilizat* sau *sugestiv* (Băt, Zanoci, Cojocari 2019).

3.3.5.2. Tezaurul de la Saharna Mare

Tezaurul este compus din două brățări – una din cupru și una din argint, trei verigi, o aplică, 27 de mărgele din chihlimbar. Brățările, după formă, sunt de două tipuri: cu capetele prinse și spiralice. Primul tip este reprezentat de o piesă confecționată din cupru, ornamentată cu o nodozitate în locul sudurii, incizii pe marginea interioară și cu decor în relief pe marginea exterioară. Piesa de argint are patru spirale, capetele ei aplatizate fiind ornamentate prin incizie (Niculiță et al. 2011).

3.3.5.3. *Tezaurul de la Stroești*

Tezaurul de la Stroești a fost descoperit în urma unor săpături ilegale. Se consideră că tezaurul era compus din nouă piese: trei brățări spiralice, două fibule, doi cercei, un inel și un lanț. Toate piesele au fost depuse într-un vas modelat cu mâna, de la care s-a păstrat doar partea inferioară. Nu dispunem de date credibile privind materialul din care au fost confecționate piesele din tezaur. În baza fotografiilor, s-a avansat ipoteza că o parte din piese au fost confecționate din bronz, altele – din argint (Fidelsky 2020).

În cele din urmă, vom menționa că, în pofida lipsei unor date precise despre contextul descoperirii tezaurului de la Mateuți, acesta poate fi atribuit spațiului din proximitatea unui sit fortificat. Iar în cazul descoperirilor de la Saharna Mare și Stroești, tezaurele provin nemijlocit din incinta fortificațiilor. Astfel, prezența acestor piese de prestigiu în cetăți sau în nemijlocita lor apropiere poate fi interpretată ca un indicator al ierarhizării societății, dar și al existenței unor centre regionale de putere. Judecând după cantitatea metalului prețios investit și mesajul iconografic, observăm locul important al motivului șarpelui în mediul elitelor din regiune.

3.3.5.4. *Mărgele din sticlă*

Din această categorie de podoabe se evidențiază mărgelile janiforme și cele în formă de amforă (Zanoci, Băț 2020a). Primul grup este reprezentat de o piesă descoperită la Saharna Mare – mărgică cu față umană (de tip Janus). În cazul nostru, piesa de la Saharna Mare, alături de cele descoperite la Hlinaia, confirmă răspândirea lor în bazinul Nistrului. Deosebit de relevant pentru circulația bunurilor este și cazul mărgelilor în formă de amforă, descoperite la Saharna „La Revechin”. Dintre perlele din sticlă, trebuie amintite și cele „cu ochi”, considerate de către D. Măndescu ca prototip al mărgelilor cu mască umană.

3.3.5.5. *Mărgele din chihlimbar*

Mărgele de chihlimbar sunt, în general, o categorie de artefacte întâlnite destul de rar în siturile de habitat. La Saharna Mare au fost identificate 15 mărgelile întregi și 12 fragmentare, care formau, probabil, un colier (Niculiță et al. 2011). Așa cum s-a menționat mai sus, piesele de chihlimbar provin dintr-un tezaur, care mai cuprinde piese din cupru și argint. Chiar dacă au fost identificate surse naturale în zona curburii Carpaților, chihlimbarul „baltic” reprezintă, oricum, resursa cea mai importantă pentru bazinul carpatic. În lipsa unor analize asupra pieselor de la Saharna, reținem ideea că comunitățile umane au depus eforturi pentru a-l obține.

3.3.5.6. *Fibule de schemă La Tène timpuriu*

În urma cercetărilor arheologice, realizate la siturile getice din microzona Saharna, au fost atestate zece fibule de schemă La Tène timpuriu (Munteanu, Băț, Zanoci 2020). Remarcăm faptul că toate piesele din fier au fost descoperite în cetatea Saharna Mare. Au resortul bilateral cu coardă exterioară, piciorul ridicat (de regulă, decorat), amplasat în poziție liberă în raport cu arcul. Printre fibulele din bronz se remarcă două exemplare, descoperite la Saharna Mică. Acestea au resortul bilateral, având coarda exterioară (cu ax de fier). Piciorul este liber, lipit de arc, în zona curburii acestuia, și este decorat la capăt cu o sferă aplatizată. Portagrafa unei fibule este acoperită cu decor incizat. Considerăm că aceste descoperiri marchează unul dintre direcțiile comerțului realizat de comunitățile celtice sau celto-indigene cu lumea greacă. Artera Nistrului era, probabil, cea mai potrivită cale, care ar putea fi confirmată prin prezența mărfurilor elenistice în fortificațiile getice, inclusiv în microzona Saharna. Prezența acestor broșe reprezintă un posibil rezultat al circulației mărfurilor, realizat de elitele grecești și celtice, constituind o etapă timpurie de pătrundere a respectivului tip de piese în lumea barbară din nord-vestul Pontului Euxin (Munteanu, Băț, Zanoci 2020a).

3.3.5.7. *Fibule circulare cu capete răsucite*

Piesele de tip Ringfibeln au fost descoperite în microzona Saharna la siturile Saharna Mare și Saharna Mică. Ele au fost confecționate din fier sau din bronz (Iarmulski et al. 2021).

3.3.6. Piese de toaletă

La categoria pieselor de podoabă atribuim două oglinzi, descoperite la Saharna Mare. Prima, de formă rotundă, cu diametrul de 17,5 cm, era înzestrată cu un mâner lateral. Mânerul, parte integrantă a discului, a fost rupt, ulterior fiind rotunjit la capăt prin șlefuire. Cea de-a doua piesă, descoperită fragmentată, reprezintă o oglindă de formă rotundă, cu diametrul de 12,5 cm. Lateral, ea avea o proeminență de formă trapezoidală, înzestrată cu două orificii, prin al căror intermediu era prins mânerul. După cum se observă, ambele oglinzi de la Saharna Mare au fost descoperite în stare fragmentară. Nu putem ști dacă acest proces de fragmentare a fost unul deliberat sau reprezintă consecințele unei utilizări intense, urmate de o firească ieșire din uz.

3.3.7. Plastica antropomorfă și zoomorfă

Din categoria reprezentărilor plastice menționăm șase piese antropomorfe și una zoomorfă. Trei figurine antropomorfe și cea zoomorfă provin de la Saharna Mare și câte un exemplar – de la Saharna Mică, Glinjeni „La Șanț” și Rașcov. Figurinele antropomorfe au, de regulă, o formă cilindrică, părțile corpului fiind modelate sau realizate prin împunsături cu unghia. Unele figurine sunt străbătute de orificii longitudinale. Reprezentările plastice zoomorfe sunt ilustrate de un fragment care prezintă, probabil, corpul unei bovine.

3.4. Reper cronologice

Pentru majoritatea siturilor din regiunea Nistrului cronologia este stabilită în baza ceramicii locale, care oferă un diapazon cronologic destul de larg (sec. VI – III a. Chr.). Piesele cu relevanță cronologică de la Saharna Mare, precum și din Saharna Mică, Saharna „La Șanț” și Saharna „La Revechin”, ne permit o datare mai precisă a acestor situri. De asemenea, rezultatele analizei pieselor cu relevanță cronologică, furnizate de cercetările arheologice, au fost coroborate cu datele radiometrice, prelevate din situl Saharna Mare. Astfel, au fost obținute noi date, care pot fi utilizate la o încadrare cronologică mai precisă a evoluției sitului.

3.4.1. Datări radiocarbon

Recent au fost obținute patru date radiocarbon pentru așezarea Saharna Mare, probele fiind prelevate din contexte asociate unei construcții (3/2017-2019). Drept urmare, s-a stabilit că momentul edificării construcției ar putea fi plasat la începutul secolului IV a. Chr. În același timp, secvența locuirii, datată de cele patru probe, este atribuită primei jumătăți a secolului IV a. Chr. (~73%), fără a exclude și o datare în secolul III a. Chr. (~21%). Analiza asocierilor pieselor cu relevanță cronologică sugerează însă o datare a funcționării construcției în intervalul cuprins între a doua jumătate a secolului IV a. Chr. și începutul sec. III a. Chr. Această situație poate fi explicată prin datarea întregii secvențe din preajma construcției cu cel puțin jumătate de secol. În sprijinul acestei afirmații, menționăm numărul mare de descoperiri, dar și faptul că podina construcției a fost reamenajată de câteva ori.

De asemenea, acumularea unei serii de piese cu relevanță cronologică, în special fragmente de amfore grecești, ne-a permis să facem noi precizări cu referire la data edificării și perioada funcționării sistemului defensiv al cetății Saharna Mare (Băț, Zanoci 2021).

3.4.2. Cronologia liniei defensive de pe latura de vest

Poziția stratigrafică a unei piese heracleote în umplutura șanțului dintre zidul de incintă și bastionul porții centrale indică faptul că, într-o perioadă ulterioară intervalului dintre anii 375 – 350 a. Chr., șanțul adiacent zidului de incintă era funcțional. Probabil, de la mijlocul sec. IV a. Chr., șanțul începe să piardă din adâncime, așa cum ne sugerează descoperirea fragmentelor de amforă de Sinope. Această situație ar putea fi explicată prin faptul că spre sfârșitul sec. IV a. Chr. linia defensivă din partea de vest a cetății a fost consolidată prin edificarea celor trei bastioane în dreptul căilor de acces, iar descoperirea fragmentului de picior de amforă heracleotă în umplutura bastionului de sud confirmă momentul cronologic menționat. Prin

urmare, aceste observații ne conduc la ideea că, începând cu această perioadă de timp, are loc umplerea, poate chiar și intenționată, a șanțului în preajma porții centrale.

3.4.3. Cronologia liniei defensive de pe laturile de nord, de sud și de est

Linia defensivă de pe laturile de nord, de est și de sud a promontoriului beneficiază de mai multe descoperiri cu valoare cronologică. Astfel, putem presupune că la început, la o dată anterioară mijlocului sec. IV a. Chr., a fost edificat zidul și săpat șanțul de apărare de pe latura de vest. Ulterior, cel mai probabil, către sfârșitul sec. IV a. Chr., pentru a spori eficacitatea sistemului defensiv, pe latura de vest, în fața zidului și șanțului de apărare au fost construite trei bastioane, fiecare cu șanțuri în față. Tot atunci au fost amenajate și construcțiile defensive de pe laturile de nord, de est și de sud.

3.4.4. Date cronologice despre incinta fortificației

Descoperirile din incinta fortificației ne oferă însă un diapazon cronologic mult mai larg decât cel al sistemului defensiv. Cel mai timpuriu import grecesc este un fragment de recipient de Lesbos, datat cu sfârșitul sec. VI a. Chr. Iar cea mai târzie dată este oferită de o ștampilă de Sinope, datată cu anii 220 – 208 a. Chr. Însă cele mai multe piese cu relevanță cronologică se plasează în intervalul de timp cuprins între sfârșitul sec. V și prima jumătate sec. III a. Chr., apogeul fiind atins în a doua jumătate a sec. IV – primul sfert al sec. III a. Chr. Anume în această perioadă de „apogeu” se plasează și secvența de locuire aferentă Construcției 3/2017-2019, cercetată integral. Asocierea pieselor, însoțită de datele radiometrice, oferă o serie de elemente de cronologie relativă și absolută. Astfel, printre descoperirile din construcție avem fixată asocierea dintre două fibule din fier de schemă Latène timpuriu, o fibulă circulară și un fragment de amforă de Thassos din secolul IV a. Chr. Această asociere de artefacte sugerează că ancorarea cronologică a locuinței și a setului de materiale descoperite acolo ar gravita spre intervalul cuprins între finele secolului IV și începutul secolului al III-lea a. Chr.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Privit prin prisma potențialului științific și a valențelor culturale și social-economice, patrimoniul arheologic din epoca fierului din regiunea Nistrului Mijlociu este un element esențial pentru cunoașterea trecutului civilizațiilor preistorice din spațiul est-carpatic. Trăsăturile specifice ale culturii materiale din această regiune, activitățile comune de exploatare a teritoriului, de rând cu includerea acestui spațiu în conexiunile interculturale ale epocii, ne indică prezența unui fenomen unitar al proceselor culturale din acest spațiu geografic, care s-au derulat în intervalul de timp cuprins între a doua jumătate / sfârșitul sec. XII și sec. III a. Chr. Rezultatele obținute pe parcursul cercetării în cadrul lucrării de doctorat, necesare pentru atingerea obiectivelor propuse, sunt reflectate în următoarele **concluzii**:

1. Ca urmare a sintetizării, analizei și valorificării informației geo-arheologice referitoare la siturile epocii fierului din bazinul Nistrului de Mijloc, au fost identificate 126 de situri. Prin urmare, unul din obiectivele urmărite ale cercetării a fost transpus prin *actualizarea informației privind repertoriul arheologic al spațiului investigat*.

2. În urma analizei spațiale, se constată că siturile din toate perioadele epocii fierului au beneficiat de un potențial înalt de vizibilitate. În acest context, este evident amplasamentul strategic al fortificațiilor traco-getice, care au fost edificate atât nemijlocit pe malurile înalte ale fluviului, cât și la o anumită distanță de Nistru, pe malurile afluenților de dreapta sau pe malurile defileurilor din preajmă. S-a stabilit că fortificațiile aveau funcții de control, fiind repartizate neuniform pe cursul mijlociu al fluviului, fapt ce ne-ar permite să vorbim despre o *apărare „organizată”* pe traseul de la Climăuții de Jos, în nord, până la Țipova, în sud. În fiecare dintre microzonele delimitate de noi există o anumită ordine în amplasarea fortificațiilor, bazată, în primul rând, pe principiul intervizibilității. Iar în cazurile când malul

drept al Nistrului nu oferă condiții prielnice pentru edificarea cetăților, acestea sunt amplasate vizavi, pe malul stâng. Incintele de pe malul stâng asigurau contactul vizual dintre fortificațiile din microzonele Nistru – Ciorna, Saharna și Horodiște – Țipova. Prin urmare, considerăm că adoptarea expresiei *de la microzone la macrozonă* ar fi cea mai sugestivă pentru a descrie organizarea spațiului din regiunea Nistrului Mijlociu în anumite zone geografice, în jurul cărora gravitau majoritatea siturilor arheologice, așa cum s-a presupus în ipoteza de cercetare.

3. Repertorierea și analiza artefactelor descoperite în siturile epocii fierului din bazinul Nistrului de Mijloc a confirmat *prezența unui bogat lot de materiale, care provin din diferite arii culturale*. La momentul de față, pot fi relevate „importuri” venite din Europa Centrală, precum și din spațiul balcanic și egeean.

4. Tratatamentul morților și al resturilor scheletice umane a fost relevat de datele obținute în cercetarea necropolelor și așezărilor din prima epocă a fierului, cu precădere din perioada culturii Saharna. O trăsătură a amenajărilor funerare din necropole este utilizarea pietrei, în timp ce în așezări, mormintele au avut o construcție din lemn. De asemenea, s-a stabilit că structurile de lemn din amenajările funerare din așezări au fost incendiate, fiind practicat un ritual de purificare prin foc. Un element specific al comportamentului funerar din necropole este strămutarea anumitor părți din scheletele unor indivizi îngropați anterior și depunerea altor indivizi în mormânt. Aceste practici de reinhumare și strămutare a osemintelor ar putea să exprime relațiile de familie existente în cadrul comunității. În contrast cu informațiile numeroase referitoare la prima epocă a fierului, descoperirile de oseminte umane, atribuite celei de-a doua vârste a fierului, sunt mult mai modeste, în așezări fiind atestate două înmormântări în urnă și patru contexte cu oase răzlețite.

5. Relevanța cronologică a materialelor de „import” a fost demonstrată în cadrul analizei bayesiene a datelor radiocarbon, asociate unui context arheologic sigur. Prin urmare, suntem convingeți că demersul nostru în domeniul analizei datelor radiocarbon de la Saharna Mare, inclusiv în perioadele dominate de cele două iregularități (platoul Hallstatt – 750 – 400 a. Chr. și platoul La Tène – 375 – 150 a. Chr.), a oferit suficiente argumente privind *necesitatea combinării informațiilor cronologice furnizate de datele radiometrice cu cele oferite de cronologia importurilor*. Această ancorare cronologică justifică imperios eforturile de conturare a unei scheme cronologice, în special pentru a doua epocă a fierului.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în *elaborarea* unui model de abordare interdisciplinară a habitatului în epoca fierului, fapt ce a *confirmat* oportunitatea cercetărilor pluridisciplinare, în vederea *aplicării* lor pentru studierea pre- și protoistoriei. Altfel spus, se oferă un model regional de cercetare a siturilor arheologice, care relevă potențialul metodologic oferit de cercetarea punctuală de teren a unor regiuni (microzone), urmată de o analiză structurală a datelor colectate. La prezenta etapă a cercetării, am putea chiar afirma că acest model oferă o viziune sensibil mai pertinentă despre evoluția unei populații dintr-o regiune, decât cercetarea îndelungată și exhaustivă a unui sit din arealul respectiv. Această din urmă abordare, cronofagă și limitată în raport cu studierea peisajului și justificată logistic, oferă informații doar pentru anumite secvențe din evoluția unei comunități. Fără a pune la îndoială în vreun fel necesitatea unei cercetări sistematice, singura în măsură să releve pe deplin potențialul arheologic, vom adăuga că rezultatele aplicării *modelului regional de abordare a siturilor arheologice* pot fi amplificate prin utilizarea metodelor non-invazive și non-destructive de cercetare. Este cazul să amintim aici de prospecțiunile geofizice și aeriene, efectuate în microzonele Saharna și Horodiște – Țipova, care au oferit – într-un timp scurt – informații utile despre modul de exploatare a teritoriului de către comunitățile umane din epoca fierului și chiar au schimbat vectorul cercetării.

În virtutea faptului că cercetarea contemporană are un caracter interdisciplinar, care implică existența unor echipe mixte de specialiști, vom prezenta în cele urmează cele mai relevante *contribuții ale autorului la realizarea temei de cercetare*: a) participarea la

cercetările arheologice efectuate la 35 de situri din prima epocă a fierului și 60 de situri din a doua epocă a fierului, ale căror rezultate au completat baza documentară și analitică a capitolelor 2 și 3; **b)** cercetarea peisajului prin intermediul analizelor geo-spațiale, rezultatele fiind prezentate în capitolele 2 și 3; **c)** combinarea datelor arheologice cu cele antropologice și viceversa, necesară pentru înțelegerea activităților umane, în raport cu vestigiile arheologice, a fost relevată în capitolul 2, paragraful 2.2; **d)** valorificarea pieselor cu relevanță cronologică și analiza bayesiană a fost prezentată în capitolul 3, paragrafele 3.2 și 3.4; **e)** promovarea patrimoniului arheologic al epocii fierului din arealul de cercetare cu ocazia unor evenimente culturale (patru lecții publice, trei școli de vară, un interviu radio și unul televizat) și mese rotunde cu antreprenorii din regiune. În relație cu această din urmă contribuție, a fost invocată *valoarea practică a cercetării*, de rând cu *valențele economice, educative și culturale ale valorificării patrimoniului arheologic*. În aceste direcții se înscriu acțiunile de promovare a patrimoniului arheologic ca sursă de inspirație, învățare și creație, astfel încât să fie asigurat un *transfer de cunoștințe* de la mediul academic și instituțiile de cercetare către comunitățile locale și mediul de afaceri (acțiuni de informare, școli de vară de la Saharna). Pe de altă parte, *juxtapunerea dintre cercetare și domeniile socio-cultural și economic* este abia la început și necesită continuitate (cazul Saharna „Țiglău” și arheoturismul).

La aspectele referitoare la *limitele rezultatelor obținute* se cuvine să menționăm aici și faptul că ritmul alert de cercetare a siturilor epocii fierului din ultima perioadă a oferit noi date privind repertoriul siturilor arheologice din regiune. În același timp, printre rezultatele scontate se numără precizările terminologice și metodologice referitoare la tipurile de ocupare a unei unități de relief, menite să depășească confuziile și informațiile sumare existente. O mare parte din siturile cunoscute au fost abordate doar prin observații de teren. În ultima perioadă, siturile au fost cercetate cu ajutorul metodelor geofizice, proces susținut de parteneri externi. Suntem încrezători că, de rând cu parteneriatul internațional, se va reuși *instituționalizarea unor platforme locale de cercetare interdisciplinară*, ca răspuns la provocările științei moderne.

Perspectivile care se deschid în cercetarea acestui spațiu reies din caracterul interdisciplinar al demersului arheologic contemporan. Prin urmare, dintre *potențialele viitoare direcții de cercetare* evidențiem: ▪ abordarea continuă a siturilor arheologice prin efectuarea de noi periegeze și sondaje; ▪ lărgirea bazei de date fotografice de teren și achiziția imaginilor aeriene cu platforme UAV, urmată de creșterea numărului de aplicații fotogrametrice; ▪ analiza materialelor cartografice vechi și stabilirea gradului de modificare a peisajului cultural al regiunii; ▪ implicarea metodelor de datare absolută și crearea unei baze de date ¹⁴C; ▪ abordări interdisciplinare ale contextului arheologic, cu implicarea specialiștilor din domeniile conexe ▪ analize metalografice și stabilirea compoziției în elementele pieselor din metal; ▪ analize ceramologice și identificarea aflorimentelor de lut, ca surse de materie primă pentru olărit; ▪ evidențierea artefactelor cu relevanță cronologică și analiza lor tipologică și cronologică în contextul conexiunilor și schimburilor culturale la distanță ș.a.

Aceste direcții vor oferi noi informații pentru o mai bună înțelegere a gestionării teritoriului de către comunitățile umane, a relațiilor dintre așezări și/sau grupări de așezări, a evoluției fenomenelor culturale din această regiune, dar și a strategiilor de promovare și valorificare a patrimoniului arheologic. În efortul de *reconciliere a culturii cu natura*, orice preocupare de valorificare a vestigiilor culturale oferă șansa perpetuării și salvărdării patrimoniului arheologic. Totodată, din perspectivă academică și științifică, utilizarea metodelor non-invazive vor reduce semnificativ din acțiunea distructivă a cercetării arheologice tradiționale, determinând noi politici în protejarea și valorificarea patrimoniului arheologic din regiunea Nistrului Mijlociu. Grație acestei abordări interdisciplinare, se va reuși alinierea la standardele europene și internaționale în domeniul cercetării arheologice moderne, cu utilizarea tehnicilor și metodelor non-invazive și non-distructive de studiere a patrimoniului arheologic.

BIBLIOGRAFIE

- AILINCĂI, S.-C. *Trăind cu morții. Înmormântările în așezările de la începutul epocii fierului între Balcani, Tisa și Nistru*. Cluj-Napoca, 2015. ISBN: 978-606-8694-12-2
- ARNĂUT, T. *Spații sacre și practici funerare din milenii I a. Chr. în arealul carpato-balcanic*. Chișinău, 2014. ISBN: 978-9975-80-775-3
- BĂȚ, M., ASĂNDULESEI, A.** Siturile din epoca fierului din microzona Saharna: GIS și analiză spațială / Iron Age sites in the Saharna microzone: GIS and Spatial Analysis. In: *Cercetări interdisciplinare la siturile din epoca fierului în spațiul tiso-nistrean. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna* (Saharna, 13-16 iulie 2017) / *Interdisciplinary research at Iron Age sites in the Tisa-Dniester space. Proceedings of Saharna Summer Colloquium* (Saharna, July 13th-16th, 2017), ZANOI, A., BĂȚ, M., AILINCĂI, S.-C. eds. Cluj-Napoca, 2018, pp. 21-43. ISBN: 978-606-020-010-9
- BĂȚ, M., SIMALCSIK, A., ZANOI, A.** A place of Life and Death. Burials and human bone finds in the Iron Age settlement at Saharna Mare / "Dealul Mănăstirii": archaeological data and anthropological analysis. In: *Plural. History-Culture-Society*, vol. VII, 2019, no. 2, pp. 11-42. ISSN: 2345-1262
- BĂȚ, M., ZANOI, A.** Chronologisch relevante Funde aus Befestigungen der vorrömischen Eisenzeit in der Mikroregion Saharna (Mittel-Dnjestr-Gebiet). In: *Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Südosteuropa: Probleme und Perspektiven*, SAVA, E., IARMULSCHI, V., ZANOI, A., BĂȚ, M., MUNTEANU, O. Hrsg. Chișinău, 2021, pp. 11-45. ISBN 978-9975-87-795-4
- BĂȚ, M., ZANOI, A., COJOCARI, E.** Tezaurul de piese de podoabă de la Mateuți: noi date și interpretări. In: *Contribuții la preistoria și istoria antică a spațiului carpato-danubiano-pontic: In honorem professoris Ion Nicolău natalia sua octogesima celebrantis*, ZANOI, A., BĂȚ, M. eds. Chișinău, 2019, pp. 297-322. ISBN: 978-9975-3315-0-0
- FIDELSKY, S. La Tène costume accessories from the left bank of the Middle Dniester region. In: *Cross-Cultural Interaction in the Tisa-Dniester region in the Iron Age. Proceedings of Saharna Summer Colloquium* (July 16th-19th, 2019) ZANOI, A., BĂȚ, M., eds. Chișinău, 2019, pp. 105-118. ISBN: 978-606-654-244-9
- IARMULSCHI, V., **BĂȚ, M., ZANOI, A., MUNTEANU, O.** Zur latènezeitlichen Ringfibeln mit aufgerollten Enden aus dem Prut-Dniester Gebiet. In: *Ze świata dawnych Barbarzyńców. Studia dedykowane Henrykowi Machajewskiemu z okazji jego 70-tych urodzin i 50-ciu lat pracy archeologicznej*. MICHAŁOWSKI, A., BRZOSTOWICZ, M., KACZMAREK, M., STROBIN, A., eds. Poznań, 2021, pp. 51-71. ISBN 978-83-232-3909-3
- KAISER, E., KASHUBA, M., GAVRYLYUK, N., HELLSTRÖM, K., WINGER, K., BRUYAKO, I., DASZKIEWICZ, M., GERSHKOVICH, Y., GORBENKO, K., KULKOVA, M., NYKONENKO, D., SCHNEIDER, G., SENATOROV, S., VETROVA, M., ZANOI, A. Dataset of the Volkswagen Fond Project no. 90 216 „Early mounted nomads and their vessels Ceramic analysis project aimed at supporting the reconstruction of socio-economic conditions in mobile populations north of the Black Sea between 1100 and 600 BC”, <https://doi.org/10.5281/zenodo.3521608>
- KAŠUBA, M. Die Bestattungen der Saharna-Kultur. Ein Beitrag zum frühhallstattzeitlichen Bestattungsrits im Mitteldnestrgebiet, Nordwestpontikum. In: *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.). Kommunikationsebenen zwischen Kaukasien und Karpaten. Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianer im Humboldt-Kolleg in Tiflis/Georgien (17.-20. Mai 2007)*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, 25, 2009, pp. 160-189. ISBN: 978-3-89646-596-2
- KAŠUBA, M., *Cultura Cozia-Saharna; Cultura Șoldănești (Basarabi-Șoldănești)*. In: *Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V)*. Chișinău, 2010, pp. 357-380. ISBN: 978-9975-78-937-0
- KAŠUBA, M., *Necropola Saharna I (Țigłău) și locul ei în studierea practicilor funerare ale comunităților culturii Saharna (în baza rezultatelor cercetărilor efectuate de G.D. Smirnov și G.P. Sergheev în anul 1950)*. In: NICULIȚĂ, I., NICIC, A. *Așezarea și necropola din prima epocă a fierului Saharna-Țigłău*. Chișinău, 2014, 127-156, pp. 399-422. ISBN 978-9975-80-843-9
- KAŠUBA, M., HAHEU, V., LEVIȚKI, O. *Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu*. București, 2000. ISBN: 973-8155-05-3
- LEVINSCHI, A. Mărturii privind prelucrarea metalelor la geți în sec. VI-IV î.e.n. In: *Tyragetia* XII, 2003, pp. 45-55.
- LEVIȚKI, O. Grupul Holercani-Hansa. Aspectul pruto-nistean al complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată. In: *Relation thraco-illyro-helleniques*. București, 1994, pp. 219-256. ISBN: 973-95349-3-7
- MÂNDESCU, D. *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a.Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani*. Brăila, 2010. ISBN: 978-973-1871-65-3
- MATEVICI, N. *Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin în sec. VI - începutul sec. II a. Chr.*, Chișinău, 2007. ISBN: 978-9975-80-080-8
- MUNTEANU, O., **BĂȚ, M., ZANOI, A.** Fibule din fier de schemă La Tène timpurii descoperite pe teritoriul Republicii Moldova. In: *Tyragetia*, s.n. XIV/1, 2020, pp. 23-69. ISSN: 1857-0240
- NAGACEVSKI, T., SIMALCSIK, A., SOCHIRCĂ, V., STANC, M.S., *Cercetări interdisciplinare la situl Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, raionul Rezina*. In: *Tyragetia*, s.n. XIII/1, 2019, pp. 323-345. ISSN: 1857-0240

- NICULIȚĂ, I., NICIC, A. Practici funerare în situl din prima epocă a fierului de la Saharna-Dealul Mănăstirii. In: *Tyragetia* s.n. V/1, 2011, pp. 193-225. ISSN: 1857-0240
- NICULIȚĂ, I., NICIC, A. *Așezarea și necropola din prima epocă a fierului Saharna-Țigău*, Chișinău, 2014. ISBN 978-9975-80-843-9
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., ARNĂUT, T. *Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu (siturile din zona Saharna)*. Chișinău, 2008. ISBN: 978-9975-80-192-8
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** Die frühhallstattzeitliche Befestigung von Saharna, Rajon Rezina, Republik Moldova. In: *Der Schwarzmeerraum von Aeneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.). Prähistorische Archäologie in Südsteuropa*. SAVA, E., GOVEDARICA, B., HÄNSEL, B. eds., Band 27, Rahden/Westf, 2011, p. 226-236. ISBN 978-3-89646-598-6; ISSN 0723-1725
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** The horizon with incised pottery of the Holercani-Hansca type in the Middle Dniester River region. In: *Mensch, Kultur und Gesellschaft von der Kupferzeit bis zur frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien. Beiträge zu Ehren zum 60. Geburtstag von Eugen Sava*. ZANOCI, A., KAISER, E., KASHUBA, M., IZBITSER, E., BĂȚ, M. eds. Chișinău, 2016, pp. 295-317. ISBN 978-9975-87-100-6
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** *Evoluția habitatului din microzona Saharna în epoca fierului*. Chișinău, 2016. ISBN: 978-9975-80-903-0
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., **BĂȚ, M.**, DULGHER, V. Investigațiile arheologice la situl Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, raionul Rezina (2017-2019). In: *Tyragetia* s.n. XIII/1, 2019, pp. 253-322. ISSN: 1857-0240
- NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., MATVEEV, S., **BĂȚ, M.** Piese de port, podoabă și de toaletă din așezarea traco-getică Saharna Mare. In: *Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at tis 70th anniversary*. MĂGUREANU, D., MĂNDESCU, D., MATEI, S. eds. Pitești, 2011, pp. 193-204.
- ZANOCI, A. Tipologia și evoluția construcțiilor defensive din spațiul est-carpatic în sec. XII/XI-III a. Chr. In: *Tyragetia* s.n. 1, V [XX], 2011, pp. 117-152. ISSN: 1857-0240
- ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** Household structures from the enclosure of the Early Iron Age hillfort Saharna Mare/“Dealul Mănăstirii”. In: *Archaeological structures at the Iron Age settlements in the Tisza-Dniester region. Proceedings of the Saharna Summer Colloquium (Saharna, July 12nd-15th, 2018)*. ZANOCI, A., BĂȚ, M., ȚĂRLEA, A., ALLINCĂI, S.-C. eds. Cluj-Napoca, 2019, pp. 7-28. ISBN 978-606-020-157-1
- ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** Interactions and exchanges in Saharna microregion in the frame of cultural connections during the Late Iron Age. In: *Cross-Cultural Interaction in the Tisza-Dniester region in the Iron Age*. ZANOCI, A., BĂȚ, M. eds. Chișinău, 2020, pp. 51-104. ISBN: 978-9975-87-745-9
- ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** The challenge of social markers: archaeology of death and mortuary practices in Early Iron Age in the Middle Dniester Region. In: *Mousaios*, XXII, 2020, pp. 425-450. ISSN: 1582-0688
- ZANOCI, A., **BĂȚ, M.** Trough the Hillfort’s Gate: the Defensive Features of Fortified sites in the Middle Dniester Region in the Fourth and Third Centuries BC. In: *Studia Praehistorica et Antiqua. Miscellanea in honorem Silvia Teodor*. BERZOVAN, A., ed. Iași, 2020, pp. 111-129. ISBN: 978-606-714-587-8
- ZANOCI, A., KULKOVA, M.A., **BĂȚ, M.**, KULKOV, A.M. Early Iron Age Pottery from Saharna Mare–Dealul Mănăstirii: interdisciplinary approach. In: *Peuce*, s.n., XVIII, Situri din epoca fierului în bazinul râului Ciorna 67-109. ISSN: 0258-8102
- ZANOCI, A., NICULIȚĂ, I., **BĂȚ, M.** On the Guard of the Eastern Border of the Getic World: Fortified Sites in the Middle Dniester Basin. In: *Border guards of the passes, from the fortresses and the graves: the Bronze and Iron Ages: proceedings of the 17th international colloquium of funerary archaeology, Târgu Jiu, Gorj County (Romania), 4th-7th October 2018*. SIRBU, V., SCHUSTER, C., HORTOPAN D., eds. Brăila, 2019, pp. 313-340. ISBN 978-606-654-339-2
- ГОЛЬЦЕВА, Н.В., КАШУБА, М.Т. *Глинжесь II. Многослойный памятник Среднего Поднепровья*. Тирасполь, 1995.
- ЛАПУШНЯН, В.Л., НИКУЛИЦЭ, И.Т., РОМАНОВСКАЯ, М.А. Памятники раннего железного века. In: *Археологическая карта Молдавии*, вып. 4. Кишинев, 1974.
- КАШУБА, М.Т. Раннее железо в лесостепной между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна). In: *Stratum plus* 3, 2000, 241-488. ISSN: 1608-9057
- КАШУБА, М.Т. Заметки о формировании среднегалыштатской культуры Басарабь-Шолдэнешть в Днестро-Прутском междуречье. In: *Stratum plus* 3, 2000, с. 140-156. ISSN: 1608-9057
- МЕЛЮКОВА, А.И. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднепровья. МИА 64, 1958, с. 5-102.
- МЕЛЮКОВА, А.И. *Скифия и фракийский мир*. Москва, 1979.
- МЕЛЮКОВА, А.И. Культуры предскифского периода в лесостепной зоне. In: *Археология СССР: Ступи европейской части СССР в скифо-сарматское время*. Москва, 1989, с. 16-28.
- НИКУЛИЦЭ, И.Т. *Геты IV-III вв. до н.э. в Днестровско-Карпатских землях*. Кишинев 1977.
- НИКУЛИЦЭ, И.Т. *Северные фракции в VI-I вв. до н.э.* Кишинев, 1987.
- СМИРНОВА, Г.И. О хронологическом соотношении памятников типа Сахарна-Солончены и Жаботин (по материалам раскопок курганов у с. Мервинцы). In: *Советская археология* 4, 1977, с. 94-107. ISSN: 0038-5034
- СМИРНОВА, Г.И. Основы хронологии предскифских памятников Юго-Запада СССР. In: *Советская археология* 4, 1985, с. 33-53. ISSN: 0038-5034

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

(selectiv)

- **Monografii**

1. NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., BĂȚ, M. *Evoluția habitatului din microzona Saharna în epoca fierului*. Chișinău: Bons Offices, 2016, 464 p. ISBN 078-9975-87-160-0

- **Articole în reviste științifice, inclusiv Web of Science și SCOPUS**

2. ZANOCI, A., BĂȚ, M. The specific features of the Getic fortifications in the Middle Dniester region (the Saharna and Horodiște-Tișova micro-zones). In: *Plural*, 2017, nr. V/2, pp. 6-31. ISSN (Print) 2345-1262; ISSN (online) 2345-184X

3. BĂȚ, M., SIMALCSIK, A., ZANOCI, A. A place of Life and Death. Burials and human bone finds in the Iron Age settlement at Saharna Mare / "Dealul Mănăstirii": archaeological data and anthropological analysis. In: *Plural*, 2019, nr. VII/2, pp. 11-42. ISSN (Print) 2345-1262; ISSN (online) 2345-184X

4. ZANOCI, A., KULKOVA, M.A., BĂȚ, M., KULKOV, A.M. Early Iron Age Pottery from Saharna Mare–Dealul Mănăstirii: interdisciplinary approach. In: *Peuce*, s.n., 2020, nr. XVIII, pp. 67-109. ISSN (Print) 0258-8102; ISSN (online) 2734-7427

5. ZANOCI, A., BĂȚ, M. The challenge of social markers: archaeology of death and mortuary practices in Early Iron Age in the Middle Dniester Region. In: *Mousaios*, 2020, nr. XXII, pp. 425-450. ISSN (Print) 1582-0688

6. BĂȚ, M. Așezarea din prima epocă a fierului de la Țahnăuți, raionul Rezina. In: *Tyrageția*, s.n., 2017, nr. XXVI/1, pp. 137-163. ISSN (Print) 1857-0240; ISSN (Online) 2537-6330.

7. NICULIȚĂ, I., ZANOCI, A., BĂȚ, M., DULGHER, V. Investigațiile arheologice la situl Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”, raionul Rezina (2017-2019). In: *Tyrageția*, s.n., nr. XXVIII/1, pp. 253-322. ISSN (Print) 1857-0240; ISSN (Online) 2537-6330.

8. MUNTEANU, O., BĂȚ, M., ZANOCI, A. Fibule din fier de schemă La Tène timpuriu, descoperite pe teritoriul Republicii Moldova. In: *Tyrageția*, s.n., 2020, nr. XXIX/1, pp. 23-69. ISSN (Print) 1857-0240; ISSN (Online) 2537-6330.

9. ZANOCI, A., BĂȚ, M. Cercetări arheologice la poarta de nord a cetății Saharna Mare. In: *Tyrageția*, s.n. 2021, nr. XV/1, pp. 219-232. ISSN (Print) 1857-0240; ISSN (Online) 2537-6330.

- **Articole în culegeri științifice**

10. BĂȚ, M., ASĂNDULESEI, A. Siturile din epoca fierului din microzona Saharna: GIS și analiză spațială / Iron Age sites in the Saharna microzone: GIS and Spatial Analysis. In: *Cercetări interdisciplinare la siturile din epoca fierului în spațiul tiso-nistrean / Interdisciplinary research at Iron Age sites in the Tisa-Dniester space*. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna (Saharna, 13-16 iulie 2017) / Proceedings of Saharna Summer Colloquium (Saharna, July 13th-16th, 2017). ZANOCI, A., BĂȚ, M., AILINCĂI, S.-C., eds. Cluj-Napoca: Mega, 2018, pp. 21-43. ISBN 978-606-020-010-9

11. BĂȚ, M., ZANOCI, A., COJOCARI, E. Tezaurul de piese de podoabă de la Mateuți: noi date și interpretări. In: *Contribuții la preistoria și istoria antică a spațiului carpato-danubiano-pontic: In honorem professoris Ion Niculiță natalia sua octogesima celebrantis*. ZANOCI, A., BĂȚ, M., eds. Chișinău: Cartdidact, 2019, pp. 297-322. ISBN 978-9975-3315-0-0

12. ZANOCI, A., BĂȚ, M. Trough the Hillfort's Gate: the Defensive Features of Fortified sites in the Middle Dniester Region in the Fourth and Third Centuries BC. In: *Studia Praehistorica et Antiqua. Miscellanea in honorem Silvia Teodor*. BERZOVAN, A., ed. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2020, pp. 111-129. ISBN 978-606-714-587-8

13. BĂȚ, M., ZANOCI, A. Despre olăritul culturii Cozia-Saharna (în baza descoperirilor din bazinul Nistrului Mijlociu). In: *Economie și mediu în spațiul tiso-nistrean în epoca fierului / Economy and Environment in the Iron Age in the Tisza-Dniester region. Materialele colloquium-ului de vară de la Saharna (29 iulie - 1 august 2021)* / Proceedings of the Saharna Summer Colloquium (Juli 29th - August 1st 2021). ZANOCI, A., BĂȚ, M., eds. Chișinău: Bons Offices, 2021, pp. 7-30. ISBN 978-9975-87-899-9

14. BĂȚ, M., ZANOCI, A., Chronologisch relevante Funde aus Befestigungen der vorrömischen Eisenzeit in der Mikroregion Saharna (Mittel-Dnestr-Gebiet). In: *Die Chronologie der vorrömischen Eisen- und frühen Kaiserzeit in Mittel- und Südosteuropa: Probleme und Perspektiven. Humboldt-Kolleg: Chronologie in den archäologischen Forschungen* (Chișinău, 08-09 November 2018). SAVA, E., IARMULSCHI, V., ZANOCI, A., BĂȚ, M., MUNTEANU, O., eds. Chișinău-Berlin: Bons Offices, 2021, pp. 11-45. ISBN 978-9975-87-795-4.

ADNOTARE

Băț Mihail, „Regiunea Nistrului Mijlociu în secolele XI-III a. Chr.”, teză de doctor în istorie, Chișinău 2022.

Structura tezei: introducere; trei capitole; concluzii și recomandări; bibliografie din 334 de titluri; anexe din 302 de figuri și tabele; 155 de pagini de text de bază.

Cuvinte-cheie: epoca fierului, cultura Holercani-Hanska, cultura Cozia-Saharna, cultura Basarabi-Șoldănești, cultura traco-getică, microzonă, așezare deschisă, sistem defensiv, necropolă, cercetări interdisciplinare.

Scopul lucrării constă în cercetarea integrată și interdisciplinară a vestigiilor epocii fierului din cele trei microzone ale regiunii Nistrului Mijlociu, utilizând o abordare bazată pe tehnicile și metodele actuale de studiu ale arheologiei peisajului.

Obiectivele cercetării: **1)** Cartarea și actualizarea bazei de date a siturilor epocii fierului din bazinul Nistrului de Mijloc; **2)** Realizarea analizelor spațiale SIG, în scopul descrierii dinamicii comunităților umane din epoca fierului în diferite condiții de mediu; **3)** Analiza procesului de formare a sistemului de așezări din arealul vizat; **4)** Identificarea trăsăturilor specifice ale amenajărilor de habitat ale epocii fierului din arealul de lucru; **5)** Analiza materialului arheologic din structurile de habitat; **6)** Studiarea și evidențierea trăsăturilor specifice ale comportamentului funerar; **7)** Ajustarea unor secvențe cronologice din evoluția acestor comunități și identificarea de noi posibilități de datare prin combinarea informațiilor cronologice furnizate de datele radiometrice cu cele oferite de cronologia importurilor; **8)** Elucidarea relațiilor de schimb și a circulației bunurilor aparținând comunităților din această regiune cu lumea greacă, celtică și scitică.

Noutatea și originalitatea cercetării rezidă în abordarea integrată a vestigiilor arheologice din epoca fierului și a fenomenelor culturale conexe, derulate în regiunea Nistrului Mijlociu. De rând cu cercetarea tradițională, au fost puse în valoare rezultatele investigațiilor interdisciplinare, precum analizele spațiale, geofizice, antropologice, ceramologice etc. Pentru prima dată, este utilizată analiza bayesiană a datelor radiocarbon pentru situri din a doua epocă a fierului din spațiul dintre Prut și Nistru.

Rezultatul obținut care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante constă în elaborarea unui model de abordare interdisciplinară a habitatului în epoca fierului, fapt ce a confirmat oportunitatea cercetărilor pluridisciplinare, în vederea aplicării lor pentru studierea pre- și protoistoriei.

Semnificația teoretică constă în fundamentarea conceptului de *model regional de cercetare a siturilor arheologice*. E introdusă definiția de *la microzone la macrozonă*, care relevă caracterul uniform al evoluției habitatului, pe de o parte, și potențialul metodologic oferit în cercetarea evoluției unei comunități sau populații dintr-o regiune, pe de altă parte.

Valoarea aplicativă: Rezultatele obținute vor fi utilizate, în primul rând, în proiectul 20.80009.1606.14 din cadrul Programului de Stat (2020-2023). În al doilea rând, ele vor servi drept bază pentru elaborarea de noi proiecte de cercetare științifică – naționale și internaționale. Totodată, acestea vor avea impact asupra salvagărdării și promovării patrimoniului arheologic din raioanele Rezina și Șoldănești, contribuind la dezvoltarea mediului de afaceri din domeniul arheoturismului. De asemenea, rezultatele vor fi utilizate la elaborarea de cursuri universitare, precum și a tezelor de licență, de master și de doctorat.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute în timpul elaborării tezei de doctorat au constituit subiectul unei lucrări monografice și a 48 de articole publicate în reviste și culegeri din țară și străinătate. Rezultatele acestei cercetări au servit drept punct de plecare pentru elaborarea a trei proiecte naționale și internaționale, precum și la întocmirea a două cursuri universitare.

АННОТАЦИЯ

Бэц Михаил, «Регион Среднего Днестра в XI–III вв. до н.э.»,
докторская диссертация по истории, Кишинев, 2022

Структура диссертации: введение; три главы; выводы и рекомендации; библиография из 334 наименований; приложения из 302 рисунков и таблиц; 155 страницы основного текста.

Ключевые слова: железный век, культура Холеркань-Ханска, Культура Козия-Сахарна, культура Басарабь-Шолдэнешть, фрако-гетская культура, микрозона, открытое поселение, городища, могильник, междисциплинарные исследования.

Целью работы является интегрированное и междисциплинарное исследование материальных остатков железного века в трех микрозонах региона Среднего Днестра с использованием подхода, основанного на современных приемах и методах изучения ландшафтной археологии.

Задачи исследования: 1. Картирование и обновление базы данных памятников железного века в бассейне Среднего Днестра; 2. Проведение пространственного ГИС-анализа для описания динамики человеческих сообществ в период железного века в различных условиях окружающей среды; 3. Анализ процесса формирования системы поселений в данном районе; 4. Выявление специфических особенностей средств труда в эпоху железа; 5. Анализ археологического материала поселенческих структур; 6. Изучение и выявление особенностей погребальной обрядности; 7. Корректировка хронологической последовательности эволюции этих сообществ и выявление новых возможностей датирования путем сопоставления хронологических дат, предоставленных радиометрическими данными, с датами, полученными с помощью хронологии импортов; 8. Освещение торговых отношений и товарообмена между общинами этого региона и греческим, кельтским и скифским миром.

Научная новизна и оригинальность исследования заключается в комплексном подходе к археологическим памятникам железного века и связанным с ними культурным явлениям, имевшим место в регионе Среднего Днестра. Наряду с проведением традиционных изысканий использовались результаты междисциплинарных исследований, таких как пространственные, геофизические, антропологические, керамологические и анализы и т.д. Впервые для памятников железного века в Пруто-Днестровском междуречье был применен байесовский анализ радиоуглеродных данных.

Полученный результат, способствующий решению важной научной задачи, состоит в разработке модели междисциплинарного исследования хабитата железного века, что подтверждает возможность применения многодисциплинарных исследований к изучению доисторического и протоисторического периодов.

Теоретическая значимость состоит в обосновании концепции *региональной модели изучения археологических памятников*. Вводится дефиниция «от микрозоны к макроzone», раскрывающая однородный характер эволюции хабитата, с одной стороны, и методологический потенциал в исследовании развития сообщества или населения в регионе, с другой.

Практическая значимость: полученные результаты будут использованы, прежде всего, в проекте 20.80009.1606.14 Государственной программы (2020–2023 годы). Они также послужат основой для разработки новых национальных и международных научно-исследовательских проектов. В то же время они окажут влияние на сохранение и популяризацию археологического наследия Резинского и Шолдэнештского районов, способствуя развитию деловой среды в области археотуризма. Результаты также будут использованы при разработке университетских курсов, а также подготовке дипломных работ на степень бакалавра, магистерских и докторских диссертаций.

Внедрение научных результатов. Результаты, полученные при разработке докторской диссертации, стали предметом монографии и 48 статей, опубликованных в журналах и сборниках в стране и за рубежом. Результаты этого исследования послужили отправной точкой для разработки трех национальных и международных проектов, а также для подготовки двух университетских курсов.

ANNOTATION

Băţ Mihail, “The Middle Dniester region in the 11th-3rd centuries BC”, PhD thesis in history, Chişinău, 2022

Thesis structure: introduction; three chapters; conclusions and recommendations; bibliography of 334 titles, annexes of 302 figures and tables; 155 pages of basic text.

Keywords: Iron Age, Holercani-Hansca culture, Cozia-Saharna culture, Basarabi-Şoldăneşti culture, Thraco-Getic culture, microregion, open settlement, defensive system, necropolis, interdisciplinary research.

The aim of the paper is an integrated and interdisciplinary research of the Iron Age archaeological remains in the three microregions of the Middle Dniester region, using an approach based on current techniques and methods of studying landscape archeology.

Research objectives: 1. Mapping and updating the database of Iron Age sites in the Middle Dniester Basin; 2. GIS spatial analyzes in order to describe the dynamics of human communities during the Iron Age in different environmental conditions; 3. Analysis of the process of forming a system of settlements; 4. Revealing the specific features of the Iron Age habitat structures; 5. Analysis of the archaeological material from the habitat structures; 6. Studying and highlighting the specific features of funerary practices; 7. Adjusting chronological sequences of the evolution of these communities and identifying new dating possibilities by combining the chronological dates provided by radiometric data with those provided by the chronology of imports; 8. Elucidate the trade relations and the movement of goods between the communities of this region and the Greek, Celtic and Scythian world.

The novelty and originality of the research lies in an integrated approach to the archeological finds of the Iron Age and the related cultural phenomena that took place in the Middle Dniester region. Along with traditional research, the results of interdisciplinary investigations, such as spatial, geophysical, anthropological, ceramological, and other analyzes were considered. For the first time, Bayesian analysis of radiocarbon data was applied to Late Iron Age sites in the area between the Prut and the Dniester.

The result obtained, contributing to the solution of an important scientific problem, is the development of a model of interdisciplinary approach to the Iron Age habitat, which confirmed the possibility of applying multidisciplinary research to the study of pre- and protohistory.

The theoretical significance consists in substantiating the concept of *a regional model of archeological sites research*. The definition “from microzone to macrozone” is introduced, revealing the uniform character of the evolution of the habitat, on the one hand, and the methodological potential in the study of community or population development in the region, on the other hand.

Applied significance: the results obtained will be used, first of all, in the project 20.80009.1606.14 within the State Program (2020-2023). They will also serve as the basis for the development of new national and international research projects. At the same time, they will have an impact on the safeguarding and promotion of the archaeological heritage of the Rezina and Şoldăneşti districts, contributing to the development of the business environment in the field of archaeological tourism. The results will also be used in the development of university courses, as well as undergraduate, master’s, and doctoral theses.

Implementation of scientific results. The results obtained during the elaboration of the doctoral thesis became the subject of a monograph and 48 articles published in journals and collections in the country and abroad. The results of this research served as a starting point for the elaboration of three national and international projects, as well as for the development of two university courses.

BĂȚ, MIHAIL

**REGIUNEA NISTRULUI MIJLOCIU
ÎN SECOLELE XI-III A. CHR.**

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Rezumatul tezei de doctor în istorie

Aprobat spre tipar: 24 mai 2022
Hârtie offset reciclată. Tipar digital.
Coli de tipar: 1,5

Formatul hârtiei 60×84/16
Tiraj: 70 ex.
Comanda nr. 22/1713

Casa Editorial Poligrafică „Bons Offices”
Chișinău, str. Feredeului 4/6, MD-2005